

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta pedagogická

Katedra historie

Bakalářská práce

Únor 1948: fakta, beletrie a propaganda

Kristýna Černá

Vedoucí práce: PhDr. Miroslav Breitfelder, Ph.D.

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, duben 2012

.....

Ráda bych poděkovala PhDr. Miroslavu Breitfelderovi, Ph.D. za odborné vedení a cenné rady při psaní této bakalářské práce.

Obsah

1	Úvod.....	5
2	Politické události.....	8
3	Situace v kultuře po roce 1945	10
3.1	Situace po skončení války.....	11
3.2	Polemiky a názorová diferenciacie	13
3.3	Únorový převrat.....	19
4	Oficiální tvorba	24
4.1	Václav Řezáč – Bitva.....	24
4.1.1	Děj románu	25
4.1.2	Rozbor díla.....	27
4.1.3	Přijetí díla.....	33
4.2	Svatopluk Turek – Bez šéfa	34
4.2.1	Děj románu	35
4.2.2	Rozbor díla.....	37
4.2.3	Přijetí díla.....	41
4.3	Budovatelské romány	43
4.4	Jan Otčenášek – Občan Brych	44
4.4.1	Děj románu	44
4.4.2	Rozbor díla.....	45
4.4.3	Přijetí díla.....	50
5	Beletrie versus realita.....	54
6	Závěr	63
	Resumé.....	66
	Seznam použitých zdrojů.....	67

1 Úvod

„Právě se vracím z Hradu od prezidenta republiky. Dnes ráno jsem panu prezidentu republiky podal návrh na přijetí demise ministrů, kteří odstoupili 20. února tohoto roku. A současně jsem panu prezidentu navrhl seznam osob, kterými má být vláda doplněna a rekonstruována. Mohu vám sdělit, že pan prezident všechny mé návrhy, přesně tak jak byly podány, přijal.“¹

Těmito slovy, pronesenými před mnohočetným davem na Václavském náměstí, informoval dne 25. února 1948 předseda vlády Klement Gottwald o tom, že prezident přijal demisi ministrů nekomunistických stran a ukončil tím vládní krizi. Můžeme říci, že jen málo vět bylo pro občany Československa tak osudových jako tyto. Tento den (komunisty označovaný jako *vítězství pracujícího lidu nad buržoazií a reakcí*) se stal vyvrcholením dlouhodobých snah komunistů o dosažení monopolu moci. Tento den došlo k nastolení diktatury, likvidaci demokratického systému a k definitivnímu připojení Československa k sovětskému mocenskému bloku. Analýze únorových událostí byla věnována řada publikací, navíc příčiny a průběh těchto dní lze považovat za obecně známé informace, proto je součástí mé bakalářské práce pouze stručná rekapitulace nejdůležitějších politických událostí. Pozornost bude věnována hlavně tomu, jaký vliv měl komunistický převrat na oblast kultury, zejména literatury.

Politické události se totiž promítaly také do dění v kultuře. Porážka nacismu sice umožňovala na krátké období navázat na svobodný rozvoj literatury za předmnichovské republiky, což se projevovalo pluralizací uměleckých směrů i názorů, přesto byla politizace celého veřejného života již tehdy patrná. Ve společnosti nabité bojem o moc tomu snad ani nemohlo být jinak. Teprve až únorové události ale rozhodly nejen o mocenské, nýbrž i kulturní orientaci republiky v dalším období. Vítězové politického střetnutí začali uplatňovat ty nejbrutálnější metody potlačování možné opozice, v řadě inscenovaných procesů byli likvidováni ideoví odpůrci. K umlčování oponentů pochopitelně docházelo i v umělecké sféře, a léta po únoru 1948 (zejména do Stalinovy a Gottwaldovy smrti v březnu 1953) se tak stala jedním z nejtěžších období v dějinách

---

¹ TOTEV, Jonko. *Únor 1948*. [online]. Dostupné z: <<http://www.totalita.cz/1948/1948.php>>. [7.4.2012].

české literatury. Po odchodu řady autorů do exilu, po zániku řady uměleckých a kulturních spolků a vytvoření centralizovaných institucí (v březnu 1949 vznikl Svaz československých spisovatelů), po zastavení všech nekomunistických literárních časopisů, po zavedení přísné cenzury začala neblahá éra rozštěpení české literatury na oficiálně povolenou a podporovanou a na literaturu vykázanou z domácích nakladatelství a knihoven, šířenou ve strojopisných opisech nebo publikacích exilových vydavatelství. Kulturnímu vývoji od konce druhé světové války do prvních příznaků uvolnění stalinismu bude věnována druhá kapitola práce.

Následně se podrobněji zaměřím na tituly z oblasti povolené literatury a na jejich typické znaky. Základní principy, jimiž se především měla řídit nová oficiální tvorba, byly shrnuty do pojmu socialistický realismus. Metody tohoto směru byly přejaty ze sovětské kulturní politiky, ideově vycházely z oslavy vládnoucího režimu a měly sloužit především budování nové společnosti. Pro českou prózu počátku padesátých let tak byl příznačný omezený repertoár motivů a témat, oblíbenou byla zejména tematika boje starého a zanikajícího světa se světem novým, mířícím k radostné beztřídní společnosti. Tato tvorba se vyznačovala dogmatismem, zdůrazňováním aktuální tematiky a upřednostňováním výchovné a agitační funkce před vlastními uměleckými kvalitami díla. Tyto znaky se pokusím demonstrovat na třech vybraných románech, které považuji za vzorové reprezentanty uvedeného žánru – konkrétně se jedná o díla *Bitva* od Václava Řezáče, *Bez šéfa* Svatopluka Turka a *Občan Brych* Jana Otčenáška. Václav Řezáč působil jako ředitel v nakladatelství Československý spisovatel a z pozice své funkce rozhodoval o mnohých kulturních čistkách v padesátých letech a udával směr levicové literatuře. Navíc knihy *Nástup* a *Bitva* patřily v té době k nejvydávanějším. Proto výběr jeho díla považuji za příhodný. Podobně také Turkovo dílo *Bez šéfa* je ukázkovým představitelem tzv. budovatelského románu (typického žánru socialistického realismu). Turek se proslavil již svým dílem *Botostroj*, v němž interpretoval svoje zkušenosti s prací v Baťově továrně a závod zde vylíčil jako nelidskou společnost vykořisťující dělníky. Román *Bez šéfa* je potom volným pokračováním *Botostroje*. Fakt, že autor měl osobní zkušenost s prací dělníka v továrně, mohl u některých lidí budit přesvědčení o vyšší míře důvěryhodnosti. Z těchto důvodů jsem vybrala právě toto dílo.

Přílišná svázanost a dogmatismus se nicméně ukázaly jako neudržitelné a budovatelská koncepce prózy začala být záhy rozrušována. Za přelomové dílo je

v tomto směru považován Otčenáškův *Občan Brych*, u kterého již můžeme vysledovat nové přístupy. Přítomny jsou motivy pochybnosti a váhání (byť s nevyhnutelným závěrečným přihlášením se k nové společnosti), autor se také pokusil o využití některých prostředků psychologického románu. Kvůli srovnání s budovatelskými romány jsem proto zařadila i rozbor tohoto románu. Mým cílem tedy bude analyzovat vybraná beletristická díla a jejich vzájemnou komparací postihnout základní rysy, kterými se oficiální literatura padesátých let vyznačovala.

Ve všech vybraných románech se setkáváme s vylíčením únorových událostí, přičemž je nutné zdůraznit, že jejich vyobrazení podléhalo interpretaci vládnoucího režimu. A proto ne ve všem odpovídalo historickým skutečnostem. A právě porovnání literárního ztvárnění a vlastní reality bude věnována závěrečná část práce. V ní se pokusím nastínit to, jakým způsobem se v beletrii projevovala komunistická propaganda.

V této bakalářské práci mám tudíž příležitost skloubit oba studované obory – historii a literaturu.

2 Politické události

Komunisté se aktivně připravovali na převzetí moci již během 2. světové války. Vhodným nástrojem k uskutečnění jejich plánů se stala Národní fronta. Již od počátku jejího vzniku v roce 1945 komunisté své koaliční partnery považovali za nepřátele, proti kterým je nutné bojovat a v konečném důsledku je zlikvidovat. Pro dosažení svých cílů využívali nejrůznějších prostředků, mimo jiné se snažili narušovat činnost ostatních stran, postupně se jim také podařilo ovládnout Bezpečnost či dělnické organizace. To vše probíhalo za úzké spolupráce se Sovětským svazem.

Situace se začal vyhrcovat v druhé polovině roku 1947, kdy komunisté naplno přistoupili k ofenzivní politice. Mizela jejich ochota k jakýmkoli kompromisům, neshody ve vládě se odehrávaly na pokraji vládní krize. Politické napětí v zemi vrcholilo. Předmětem rozhodujícího střetnutí se staly poměry v Bezpečnosti, nekomunistické strany kritizovaly postup SNB při vyšetřování údajného spiknutí na Slovensku a dalších politických afér. Ministr vnitra Václav Nosek odpověděl přesuny ve velitelském sboru Bezpečnosti, které měly komunistům zajistit úplnou kontrolu hlavního města. Dne 13. února 1948 vláda rozhodla, aby realizace ministrových rozkazů byla zastavena. Nosek nicméně na tuto výzvu nereagoval, proto se ministři národně socialistické, lidové a demokratické strany dohodli, že nebude-li usnesení splněno, podají demisi. Doufali, že v rozhodujícím okamžiku se k nim přidají i ministři sociálně demokratičtí, kteří v posledních střetnutích spolupracovali s protikomunistickým blokem. Rozhodnutí o demisi demonstrovalo jasně, nakolik byli demokratičtí politikové v zajetí iluzí o možnosti svést boj s komunisty parlamentní cestou.²

Dne 20. února 1948 oznámili ministři tří nekomunistických stran oficiálně prezidentu republiky, že odstupují ze svých úřadů. Komunisté byli na tento krok připraveni a již následujícího dne přišli s vlastním návrhem řešení vzniklé krize. Požadovali, aby Beneš demisi přijal a doplnil vládu o ministry podle jejich představ. V atmosféře masových demonstrací komunistických stoupenců, s představou hrozící občanské války a následujícího sovětského zásahu neměl nemocný prezident odvahu pustit se do boje. Dne 25. února 1948 proto přistoupil na komunistické požadavky,

---

² Svě naděje vkládali do prezidenta Beneše. Mezi jeho ústavní pravomoci patřilo jmenovat v případě vládní krize úřednickou vládu a především vypsat nové volby. Hlavně národní socialisté byli přesvědčeni, že výsledky voleb by vyzněly v neprospěch komunistů. Prezident mohl také demisi odmítnout, a tak donutit komunisty, aby se buď podřídili rozhodnutí vlády nebo, aby nesli vinu za rozbití Národní fronty.

přijal demisi demokratických ministrů a jmenoval vládu složenou téměř výhradně z komunistů a jejich stoupců. Klement Gottwald mohl následně demonstrantům na Václavském náměstí slavnostně oznámit *porážku reakce*.

3 Situace v kultuře po roce 1945

Porážka fašistických sil a osvobození Československa přinesly výchozí podmínky pro rozvoj české kultury. Po odeznění bezprostředních reakcí na konec války se literatura začala navracet k rozmanitosti³ srovnatelné s předválečnou.⁴ Přesto bylo zřejmé, že se v období mezi květnem 1945 a komunistickým převratem v únoru 1948 začalo těžiště literárního života přesouvat z oblasti estetické do sféry politické. Literatura a celá kulturní sféra se v tomto období musela vyrovnávat s centralizací, s regulací trhu a s plánováním výroby a spotřeby, tedy s nastupujícími principy řízení společnosti, které se postupně začaly prosazovat ve všech oblastech lidské činnosti. S těmito zásadami většina společnosti souhlasila, neboť v nich spatřovala předpoklad pro úspěšné budování poválečného života. Ve sféře kulturní a umělecké pak byly regulace a centrální řízení spojovány s úkolem vytvořit silnou a kvalitní národní kulturu.⁵

Charakteristickým rysem kulturní a literární oblasti od konce války je probíhající zápas o směr vývoje. Zprvu latentní, postupem času ale stále zřetelnější ideový spor vyrůstal z neslučitelnosti socialismu sovětského typu se stěžejními zásadami evropské demokracie a těsně souvisel i s vyostřující se mezinárodní situací a rychle narůstajícími rozpory mezi vítěznými velmocemi. V neklidném poválečném třiletí se tak rozhodovalo o budoucnosti Československa a souboj mezi těmi, kteří prosazovali komunistickou vizi organizace společnosti, a lidmi, kteří vkládali naděje do západního pojetí demokracie, zasahoval do všech oblastí života, a tedy i do literatury. V období mezi květnem 1945 a únorem 1948 byly pro kulturní sféru příznačné proklamace a polemiky, účastníci nejrůznějších diskuzí se vyslovovali k otázkám směřování kulturního vývoje, funkce umění, vztahu umělce a společnosti i k veřejnému dění. Ferdinand Peroutka k tomu v roce 1946 poznamenal: „*V literatuře nyní daleko nepanuje takový radostný vzruch, takové opojení tvořivostí a vynalézavostí jako po první světové válce. Netřeba býti ctitelem směrů a -ismů, ale lepší jsou směry a -ismy než mrtvo... Více se politizuje*

---

³ Pestrost mladé české literatury reprezentoval zvláště cyklus čtení s diskuzemi nazvaný Mladá literatura, který probíhal mezi říjnem a prosincem roku 1947. Literární oddělení Umělecké besedy pod vedením Jiřího Koláře a Jana Vladislava iniciovalo a organizovalo celkem osm večerů, během nichž se představili skupina Ohnice, Skupina 42, dynamoarchisté, syntetičtí realisté, katoličtí autoři, mladší surrealistická generace, ale zúčastnili se také ti, kdo se nehlásili k žádné literární skupině.

⁴ ZANDOVÁ, Gertraude. *Totální realismus a trapná poezie. Česká neoficiální literatura 1948-1953*. 1. vydání. Brno: Host, 2002. S. 18-19.

⁵ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 I*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007. S. 21.

a reprezentuje, než tvoří.“⁶ Na toto třiletí se proto můžeme dívat jako na období přechodné. Josef Jedlička jej chápe jako *kliče, předznamenání a předaktí k tragédii, předaktí k tragédii vlády totalitního režimu v trvání čtyřiceti let.*⁷

3.1 Situace po skončení války

Od prvních týdnů po osvobození bylo zřejmé, že plné obnovení předválečných poměrů není možné. V euforické atmosféře plné iluzí a víry v lepší budoucnost a nové, spravedlivější uspořádání společnosti se zdálo být přirozené propojení demokratických ideálů se socialistickými principy, reprezentovanými mimo jiné i sovětskými zkušenostmi.⁸ Touha podílet se na novém uspořádání společnosti zasáhla výrazně také uměleckou sféru. K tomu přispívala i tradiční role české kultury a privilegované postavení českého umělce. Umělce, zvláště spisovatele, totiž vnímalo české společenství už od obrozenecké epochy jako mravní autority a přímo očekávalo, že v přelomových historických chvílích dají před vlastní tvorbou přednost věcem veřejným.⁹ V tomto směru se stanoviska představitelů komunistického a nekomunistického tábora zpočátku příliš nelišila. V pojetí Edvarda Beneše byl spisovatel *strážcem mravních hodnot a budovatelem národního sebevědomí, pro komunistického politika Václava Kopeckého mistrem kultury a stavitelem osvobozené národní duše.*¹⁰ Hned v květnu se přihlásili k levicové kulturně-politické orientaci mnozí příslušníci inteligence, včetně spisovatelů. Jejich rozhodnutí ovlivnilo především renomé, které si u levicové inteligence KSČ získala v meziválečném období

---

⁶ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 I.* 1. vydání. Praha: Academia, 2007. S. 26-27.

⁷ SOLDÁN, Ladislav a kol. *Přehledné dějiny literatury III.* Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 1997. S. 10.

⁸ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 I.* 1. vydání. Praha: Academia, 2007. S. 23.

⁹ Tradičně značnou společenskou prestiž spisovatelů v českém národě posilovala jejich účast v odboji – v čele České národní rady během květnového povstání stál literární historik Albert Pražák. Veřejnost si též uvědomovala, že řada autorů byla za války vězněna (např. E. F. Burian, Václav Černý, Norbert Frýd, Závěš Kalandra, Jaroslav Kvapil, Ferdinand Peroutka), popravena nebo zahynula v nacistických věznicích a koncentračních táborech (např. Josef Čapek, Julius Fučík, Milena Jesenská, Jaroslav Kratochvíl, Karel Poláček, Vladislav Vančura, Karel Vokáč). Připomínán byl i osud Karla Čapka a Jiřího Ortena. V májových dnech roku 1945 se česká veřejnost, včetně kulturní obce, sjednotila k uctění památky mrtvých spisovatelů. Oficiální trýzna se konala 17. května 1945 v Národním divadle.

¹⁰ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 I.* 1. vydání. Praha: Academia, 2007. S. 24-25.

a v protifašistickém odboji.¹¹ V roce 1945 tak u většiny společnosti panoval souhlas s přijetím klíčových zásad Košického vládního programu. Socialistické principy hájil také například Ferdinand Peroutka (od roku 1946 považovaný komunistickými novináři za jednoho z úhlavních protivníků), když napsal, že *ani humanitní zásady, ani stará česká touha po svobodě a národní svébytnosti nijak neodporují potřebám vyvíjejícího se socialistického státu.*¹²

Součástí Košického vládního programu i tzv. prezidentských dekretů byl požadavek důsledné denacifikace, která mnohdy přerůstala v otevřené protiněmecké nálady. Spojováno s ní bylo nejen potrestání kolaborantů a zrádců, ale i proměna postoje k německé menšině. Velká část společnosti proto akceptovala všechny kroky proti německé kultuře, ať se jednalo o zrušení německé univerzity v Praze či o obsazení německých tiskáren, nakladatelství a divadel. V důsledku poválečného odsunu¹³ došlo k faktickému zániku německé literatury v českých zemích. Po staletích koexistence, která se v 19. století proměnila v ostré soupeření, byl její konec vnímán českou stranou jako definitivní vyřešení dlouhodobého zápasu. Jako protiváhu německému kulturnímu vlivu vyzdvihovala československá vládní politika kulturní sounáležitost slovanských národů.¹⁴

Snaha národnostně, jazykově i kulturně sjednotit území Československa byla součástí centralizačních a regulačních tendencí (již za okupace se v ilegality připravovalo zestátnění československého filmu, obdobné tendence se prosazovaly v divadelnictví; následovaly požadavky i na zestátnění polygrafického průmyslu a nakladatelských podniků).¹⁵ Komunistická strana totiž kultuře jako součásti ideového působení na obyvatelstvo přisuzovala velký význam, a proto usilovala postavit do čela orgánů řídicích kulturu své osobnosti. Již v prvních poválečných dnech (14. a 15. května) začaly pod vedením obou spoluautorů kulturněpolitické části vládního programu – Zdeňka Nejedlého a Václava Kopeckého – pracovat ústřední správní úřady pro oblast kultury a výchovy. Ministerstvo školství a osvěty (řízené v letech 1945-1946

---

¹¹ SOLDÁN, Ladislav a kol. *Přehledné dějiny literatury III*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 1997. S. 11.

¹² JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 I*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007. S. 28.

¹³ Mezi spisovatele, kteří byli po válce odsunuti do Německa, patřil například šumavský básník Hans Watzlik, českobudějovický rodák Karl Fraz Leppa či Josef Mühlberger.

¹⁴ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 I*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007. S. 28-30.

¹⁵ SOLDÁN, Ladislav a kol. *Přehledné dějiny literatury III*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 1997. S. 11.

Nejedlým) vedlo odbory lidovými, literární, hudební a divadelní. Nově ustavené ministerstvo informací pod vedením Kopeckého řídilo celou oblast filmu, rozhlasu, tisku a vnitřní informační služby. Tento resort též kontroloval kulturní styky se zahraničím. Ministerstvo informací do své činnosti angažovalo přední umělce – vedoucím publikačního odboru ministerstva se stal František Halas, filmového Vítězslav Nezval, rozhlasového Ivan Olbracht. Odbor pro kulturní styky se zahraničím vedl výtvarník Adolf Hoffmeister. Na nižších místech pracovali například Marie Majerová, Jan Noha, Bohumil Novák, hudební skladatel Václav Dobiáš či jazykovědec František Jílek.

Navzdory obecně optimistickému ovzduší považovala část kulturní obce za znepokojivé ty formulace vládního programu, které nadřazovaly aktuální politické zájmy svobodě uměleckého projevu. Již v květnu 1945 tyto obavy nepřímě vyslovil Václav Černý, hlavní řečník na tryzně za zemřelé spisovatele. V *Pozdravu mrtvým* oslavil všechny oběti nacismu bez ohledu na jejich politické názory a vyzdvihl tvůrčí svobodu, jež představuje nejvyšší mravní závazek. Jeho slova znamenala i určité varování před případnými snahami tuto svobodu zvnějšku omezovat. Černý se tím dotkl problematiky, která v následujících třech letech doprovázela všechny diskuze o podobě a funkci kulturní politiky – tedy sporu o to, co je a co není svoboda tvorby, jaké má být místo literatury a umění ve společnosti, ale i sporu o vztah k národní a kulturní tradici a o to, kdo je jejím oprávněným dědicem.¹⁶

3.2 Polemiky a názorová diferenciacie

Ohniskem sporů se stala otázka kulturní orientace země. Zda budeme nyní patřit více k Východu, nebo Západu, tak zněla otázka dne. Shoda víceméně panovala v tom, že se máme ve větší míře sblížit s kulturami dalších slovanských národů, zvláště Sovětského svazu. Komunisté přitom ohlašovali zavržení Západu, jeho staré, prý přežilé kultury a hlásali příslušnost *k nové tvořící se veliké civilizaci východní, slovanské*, jak napsal Ladislav Štoll v Rudém právu.¹⁷ Naproti tomu Václav Černý viděl situaci jinak.

---

¹⁶ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 I*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007. S. 30-32.

¹⁷ LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. S. 726.

Jeho hledání svébytné cesty pro českou kulturu mezi Východem a Západem již tehdy vzbudilo nevoli hlavně na levici, ale také u těch, kteří vystupovali proti socialismu. Černého pojetí naší kulturní orientace bylo později pokládáno dokonce za jakousi „třetí cestu“, cestu kompromisu. Ve své stati *Mezi Východem a Západem* uveřejněné v roce 1945 v *Kritickém měsíčníku* píše: „...Východ i Západ, abychom mohli být co nejvíce a co nejlépe sví, samými sebou ... okna otevřená všem průvanům ducha. To je první předpoklad toho, aby naše kultura, zůstávajíc českou, byla v budoucnu takovou, jakou jí vidaly nejlepší naše doby: ne pouze západní – ne pouze východní – vskutku lidská!“¹⁸ Ještě méně pochopení nalézali mezi stoupenci kulturní politiky KSČ další tzv. individualističtí humanisté, proti nimž směřovaly výpady komunistického tisku – František Kovárna, Ferdinand Peroutka či historik Jan Slavík, tehdy nejlepší český znalec ruských a sovětských dějin.

Přípravy, atmosféru a průběh prvního sjezdu Syndikátu českých spisovatelů¹⁹, jenž se konal za předsednictví Františka Halase ve dnech 16.-20. června 1946, zřetelně ovlivnil VIII. sjezd KSČ a volby do Ústavodárného Národního shromáždění. Součástí vyostřeného předvolebního boje byla rovněž přednáška, kterou 18. února 1946 v Socialistické akademii pronesl Zdeněk Nejedlý na téma *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa*. Snažil se v ní odpovědět na otázku o smyslu směřování českých dějin. Hlavním cílem bylo přesvědčit veřejnost, že komunisté nepreferují pouze internacionální přístup, který jim značná část veřejnosti vyčítala už v meziválečném období, ale naopak se hlásí k uznávaným národním hodnotám (zvláště k odkazu husitství a obrození²⁰), a jsou dokonce jejich nejlepšími zastánci a nositeli.²¹ V literatuře se mohou podle Nejedlého komunisté považovat za dědice takových významných osobností, jako byli Karel Hynek Mácha, Josef Kajetán Tyl, Božena Němcová či Alois

---

¹⁸ SOLDÁN, Ladislav a kol. *Přehledné dějiny literatury III*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 1997. S. 11.

¹⁹ Syndikát českých spisovatelů byl obnoven ihned po osvobození v podobě profesní odborové organizace. V svolání vydaném na výborové schůzi 15. května 1945 vyjádřil podporu vládnímu programu a za své další úkoly stanovil podíl na kontrole ediční politiky, boj proti literárnímu braku (spojovanému s nacistickou kulturní politikou), dále zdůraznil zájem o spolupráci s pokrokovými spisovatelskými svazy, zvláště z rodícího se východního bloku. V roce 1946 sdružoval okolo 1 200 členů.

²⁰ Nejedlý jako vysokoškolský profesor a znalec husitské a obrozenecké epochy dokázal obratně propojovat starší obrozenecké teze s dobovým důrazem na protikladnost slovanské a germánské kultury: „Komunismus Jana Žižky je zajisté daleko bližší českému národu než fašismus císaře Zikmunda.“

²¹ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 I*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007. S. 44.

Jirásek.²² Mohutnou odezvu mezi spisovateli a kulturními činiteli měl rovněž předvolební manifest vyjadřující podporu politice KSČ *Májové poselství kulturních pracovníků k českému lidu*, který podepsali například František Halas, Vladimír Holan, František Hrubín, Vítězslav Nezval, Vilém Závada, Ivan Olbracht, Marie Majerová, Marie Pujmanová, Václav Řezáč, Ivan Blatný, Josef Kainar, Jiří Kolář, Bohuslav Havránek, Bohumil Mathesius či Karel Taige. Jakýsi doplněk k tomuto poselství tvořil sborník *Kultura na prahu zítřka* s podtitulem *Kulturní pracovníci k výstavbě republiky*, v němž kulturní činitelé odpovídali na otázky o svém vztahu ke KSČ. Václav Černý si ve svých *Pamětech* pokládá otázku, zda už tehdy touto a jinými proklamacemi nezačalo selhání spisovatelů. Ve stejném duchu reagoval Pavel Tigríd článkem *Zrada vzdělanců*.²³

Názorová diferenciacie se plně projevila v průběhu sjezdu Syndikátu českých spisovatelů. Jako nejméně početná, ale ve svých zásadách neústupná se představila skupina katolických spisovatelů, setrávajících na stanovisku, že spásu lze hledat jedině v křesťanství (představitelem Aloys Skoumal). Většina účastníků sjezdu se přihlásila k socialismu v nejrůznějších podobách. U některých se jednalo o socialismus v duchu abstraktního humanismu – tak jej chápal Václav Černý či prezident Edvard Beneš (sám prezident přednesl vstupní projev, hlavní referát o poslání literatury, a tudíž i o roli osobnosti spisovatele v novém Československu). K socialismu marxisticko-leninského typu se ve svých vystoupeních přihlásila většina diskutujících (například Jiří Taufer, Vítězslav Novák, Lumír Čivrný, Marie Majerová, Marie Pujmanová, Ivan Olbracht, filozof Ludvík Svoboda, Julius Heidenreich-Dolanský, Zdeněk Nejedlý či Ladislav Novomeský).²⁴ Jednání probíhalo v několika základních tématických a diskuzních blocích, které již svými názvy postihovaly dobově aktuální společenské otázky: *Literatura a národ, Osobnost a kolektiv, Cesta literatury k lidu, Poslání literární kritiky ve společnosti, Účtování a výhledy*. Z volby řečníků byla zřetelná snaha o prezentaci různých přístupů.²⁵

---

²² Tato představa plně ožila až po únoru 1948. Spolu s ideovou koncepcí prosazovanou v podobném duchu Ladislavem Štollem poznamenala hlavní výkladovou linii dějin české literatury a její výuku na školách všech stupňů. Vedla k tendenčnímu překrucování i těch kladných národních tradic a hodnot, jež s komunismem souvisely jen velmi vzdáleně. K jejím důsledkům patřilo i posuzování (resp. kádrování) spisovatelských osobností podle ideologických hledisek.

²³ SOLDÁN, Ladislav a kol. *Přehledné dějiny literatury III*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 1997. S. 11.

²⁴ Tamtéž. S. 12.

²⁵ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 I*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007. S. 44.

Sjezd se stal místem srážky dvojího pojetí literatury a vůbec umění ve společnosti. Proti požadavku Edvarda Beneše, aby spisovatel *dělal nepolitickou politiku*, nepsal literaturu tendenční a byl společenským a mravním kritikem, aby nepodléhal moci a požadavkům státu a společnosti, se prosadilo volání opačné – po přímé účasti spisovatele v politickém zápase. Dokladem toho je *Manifest*²⁶, přijatý na závěr sjezdu, vyjadřující vůli spisovatelů stát po boku národu (nikoli ale tak, jak si to představovali Beneš nebo Černý – totiž s věrností ideálům lidství, češství a evropanství a s důrazem na svobodu osobnosti tvůrce). Za novou konfrontaci v oblasti kulturní politiky lze považovat i to, že diskuzní příspěvky Vítězslava Nezvala, Jana Drdy a Bohumila Mathesia o nutnosti *cesty literatury k lidu a lidovosti v literatuře* vyvolaly nesouhlasnou odezvu v *Kritickém měsíčníku*. V článku k této problematice konstatoval Václav Černý, že *lid potřebuje všechnu dobrou literaturu bez rozdílu*.²⁷ Průběh prvního sjezdu spisovatelů je dokumentován ve sborníku *Účtování a výhledy* (ten ovšem vyšel až v březnu 1948). V pozdějších letech byly výsledky sjezdu vesměs interpretovány podle přání ideologů KSČ.

Několik týdnů po skončení sjezdu českých spisovatelů zasáhly do veřejných polemik sovětské čistky. Dne 14. srpna 1946 přijala Všesvazová komunistická strana (bolševiků) závaznou rezoluci *O časopisech Zvezda a Leningrad*, kterou přednesl Andrej Alexandrovič Ždanov. Na jejím základě byli ze Svazu sovětských spisovatelů vyloučeni Anna Achmatovová a Michail Zoščenko. Brzy poté následovaly perzekuce i dalších umělců (Olga Bergolcová, Nikolaj Tichonov). Tyto represe nutily české tvůrce k zamyšlení nad Stalinovým režimem. Poprvé v poválečné atmosféře (dlouho naplněné obdivem k vítěznému a mocnému Sovětskému svazu) tak vznikla potřeba kritičtější reflexe poměrů v této velmoci. Zřetelně se ukázalo, že sovětský systém podřizuje osobnost, včetně tvůrčích individualit, politickému diktátu, jenž nestrpí odlišný názor a podporuje v lidech pocit bezmoci. Tato kritika navazovala na polemiky o sovětské politice a moskevských procesech z druhé poloviny třicátých let. Podobně jako v letech 1936-1938 se i nyní čeští spisovatelé rozdělili do dvou názorových skupin. Komunističtí

---

²⁶ Ve znění závěrečné rezoluce připadala umělecké osobnosti role vykladače převratných společenských změn, zvěstovatele nových pohledů a budovatele nových mezilidských vztahů. Rezolucí se spisovatelé přihlásili k socialistickému humanismu, k nejlepším národním tradicím a k podpoře dvouletého budovatelského plánu.

²⁷ SOLDÁN, Ladislav a kol. *Přehledné dějiny literatury III*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 1997. S. 12-13.

kritici hájili sovětské orgány a připomínali specifčnost československé cesty k socialismu.

Tyto pochybnosti o politice Sovětského svazu a nastolená otázka o vztahu básníka a moci se z pohledu komunistické strany objevily v nejméně vhodném období. KSC si totiž byla dobře vědoma, že se na cestě za převzetím politické moci neobejde bez stále větší podpory i mezi inteligencí, umělci a vědci. Ve snaze posílit svůj vliv a udržet svou dominanci v kulturní sféře se proto komunisté pokusili založit jednotnou organizaci tvůrčích pracovníků, jejímž prostřednictvím by mohli tuto oblast řídit a ovládat. Vlastní podnět k ustavení nového sdružení vzešel z Kulturně-propagační komise ÚV KSC, která tímto krokem chtěla podpořit vládní program a připravovaný dvouletý plán hospodářské obnovy republiky. Nově zřízená organizace nazvaná Kulturní obec se uvedla provoláním *Českým kulturním pracovníkům*, které bylo zveřejněno 6. října 1946 v Rudém právu. K manifestu se přihlásili čelní komunističtí umělci a vědci (například František Halas, Jindřich Honzl, Marie Majerová, Jan Mukařovský, Bohumil Mathesius, S. K. Neumann, Vítězslav Nezval, Ivan Olbracht, Ladislav Štoll, historik Václav Husa), ale i někteří nekomunisté. Celkový počet 41 signatářů byl však pro KSC zklamáním.²⁸

Protiváhou této levicové, vysloveně již politizující spisovatelské obci se měl stát Kulturní svaz. Ve svém prohlášení *O svobodu kulturní práce*, uveřejněném ve Svobodném slově 13. října 1946, se opíral o projev Edvarda Beneše na sjezdu spisovatelů a chtěl být organizací chránící svobodu tvorby proti jejímu podřízení mocenským a stranickým vlivům. Mezi signatáře patřili Václav Černý, Ferdinand Peroutka, Pavel Eisner, Jaroslav Kvapil, Jindřich Chaloupecký, Fráňa Šrámek, Jaroslav Seifert, Josef Lada, Kamil Bednář, malíř Jan Zrzavý, hudební skladatelé Josef Bohuslav Foerster a Vítězslav Novák, historikové Václav Chaloupecký, Otakar Odložilík, Karel Stloukal a jiní. Provolání podepsalo celkem 63 osob.²⁹

Pro komunistickou stranu byla vzniklá situace nepřijatelná, s vytvořením jednotné kulturní organizace souhlasili i její oponenti. Proto již na podzim roku 1946 byla zahájena přípravná jednání o vzniku zastřešující společnosti přijatelné pro oba umělecké tábory. V listopadu 1946 se zástupci Kulturní obce a Kulturního svazu

---

²⁸ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 I*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007. S. 50-51.

²⁹ SOLDÁN, Ladislav a kol. *Přehledné dějiny literatury III*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 1997. S. 13.

dohodli na vzniku spolku, jenž proklamoval jednotu národní kultury a důvěru osobností kultury v socialismus. Přípravný výbor Kulturní jednoty zasedal od prosince 1946, ustavující valná hromada, v jejímž čele stanul evangelík Jan Blahoslav Kozák, se však konala až 27. dubna 1947. Komunisté doufali, že se tato nově zřízená organizace stane nástrojem v jejich rukách, v praxi ovšem narazili na nejednotnost kulturní scény. Jejich sílící celospolečenský tlak naopak k protikomunistickým postojům přiváděl i mnohé z těch, kteří ještě před volbami komunistickou stranu přímo či nepřímo podporovali (Karel Josef Beneš, Jaroslav Kvapil aj.). Navzdory cílům a prohlášením tak byla Kulturní jednota už od samého počátku své existence nefunkční a jako nevyužitelná pro komunistické cíle po únoru 1948 zanikla.³⁰

Rostoucí diferenciaci kulturní obce potvrdily i poslední velké polemiky o podstatě a povaze umělecké svobody, které podnítila výstava oficiálního sovětského malířství uspořádaná na přímý popud z Moskvy. Expozice byla otevřena v dubnu 1947 v Praze za účasti ministra zahraničních věcí Jana Masaryka. Stala se první příležitostí vidět na vlastní oči sovětský socialistický realismus. Recenzenti, odchovaní západoevropským moderním uměním (František Kovárna, Ivan Slavík a jiní), se pozastavovali nad akademismem, didaktičností a technickou nedokonalostí vystavených prací. V debatě, kterou na stránkách tisku výstava rozpoutala, byla nastolena otázka, do jaké míry má umění sloužit politickému režimu.

Umělecké a kritické polemiky v předúnorovém období byly stále vyostřenější. Zatímco v meziválečném období patřilo k běžným zvyklostem, že názoroví protivníci spolu udržovali korektní vztahy a při četných příležitostech se scházeli, po květnu 1945 se atmosféra měnila. Oponent býval často vnímán jako nepřítel, kterému je lepší se vyhnout. Nelze přehlédnout, že tuto netoleranci v české kultuře postupně přižívoval zejména postoj komunistického tisku. Útoky proti Ferdinandu Peroutkovi, Janu Slavíkovi i dalším demokraticky smýšlejícím jedincům, jejich srovnávání s fašisty a další očerňování operující s polopravdami a výmysly předznamenávaly situaci, která měla zanedlouho nastat.³¹

---

³⁰ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 I*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007. S. 51.

³¹ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Tamtéž*. S. 52-55.

3.3 Únorový převrat

V průběhu druhé poloviny roku 1947 se vnitropolitická situace výrazně zhoršila. Důvodem byly nejen napjaté hospodářské poměry, ale především razantní nástup komunistů. Na poradě komunistických funkcionářů ministerstva vnitra a ministerstva informací 5. prosince 1947 byla přijata směrnice, jejímž smyslem byla kontrola tisku a možnost podávat trestní oznámení na autory píšící v rozporu se zájmy komunistické strany. Pokud by došlo k porušení zákona „velmi hrubým způsobem“, měl být dotýčný tisk dokonce zastaven. Tím ovšem zastrašování neskončilo. Koncem měsíce byl zřízen kontrolní odbor, jenž soustavně sledoval média a „závadné“ texty předával Státní bezpečnosti. Protože se jednalo o svévolnou akci jedné ze stran Národní fronty, začaly se množit stížnosti vyslychaných a zatýkaných. Vláda tak byla nucena zřídit zvláštní komisi Národní fronty k prošetřování stížností. Jednostranné cenzurní pokusy ministrů vnitra a informací ale vedly k dalšímu vyhrocování sporů. Dne 5. února 1948 vystoupil proti těmto snahám ministr spravedlnosti Prokop Drtina. Připomněl dohodu první poválečné vlády, že se texty a publikace nebudou zabavovat, a žádal rychlé vydání všeobecně závazného zákona o cenzuře. Přesto komunistickým krokům dokázalo až do únorového převratu čelit pouze několik českých periodik. Výrazně protisocialisticky a prozápadně byly orientovány *Obzory* a *Vývoj*, nezanedbatelný kredit si podržely *Svobodné noviny* zaštitěné autoritou svého šéfredaktora Ferdinanda Peroutky. Přestože byly *Svobodné noviny* vystaveny útokům komunistů již od předvolební kampaně v roce 1946, jejich redakce se nevzdávala a ještě 22. února 1948 vyšlo na stránkách listu *Předvolební provolání k československé veřejnosti*. Mezi jeho 80 signatáři byli zastoupeni politici (Václav Bolen, Milada Horáková), vědci i spisovatelé (například Josef Kopta, Edvard Valenta či Ferdinand Peroutka). Jednalo se o reakci na komunisty iniciovaný Sjezd závodních rad.³²

Ve středu 25. února, kdy prezident přijal demisi nekomunistických ministrů, podepsalo 170 osobností kulturního života prohlášení na podporu nové, komunisty sestavené vlády. Provolání bylo nazváno *Kupředu, zpátky ni krok*. Mezi signatáře patřili Gustav Bareš, Václav Běhounek, Karel Josef Beneš, Lumír Čivrný, Jan Drda, Jarmila Glazarová, František Halas, Vladimír Holan, Jiří Voskovec, Jan Werich, ale i režiséři

---

³² JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 I*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007. S. 55-60.

a herci (Jaroslava Adamová, Vlastimil Brodský, František Filipovský) a další. Týž den byl za šéfredaktora *Svobodných novin* vybrán Jan Drda. Den po komunistickém vítězství byl ustaven akční výbor Syndikátu českých spisovatelů, který začal okamžitě pracovat. Z organizace byli vyloučeni první členové – Prokop Drtina, Zdeněk Lederer, Ferdinand Peroutka, Edvard Valenta, Jan Slavík, Jaroslav Žák a další. „Ideologická očista“ v literární sféře byla doprovázena dramatickým poklesem počtu spisovatelských a kulturních organizací, neboť v rámci centralizace byla naprostá většina z nich rozpuštěna nebo podřízena Syndikátu českých spisovatelů.³³

Represemi první poloviny roku 1948 však údery proti svobodně myslící inteligenci teprve začínaly. Pronásledování odlišně smýšlejících bylo uplatňováno jako politická směrnice, kterou již 27. února 1948 naznačil Klement Gottwald v *Poselství k československé veřejnosti*. Uvedl, že je třeba, aby se dnes na rozcestí zamysleli i ti, kteří dosud šli s nynějšími rozkolníky. *Poslední události jim ukázaly zcela jasně, komu slouží a kam vede peroutkovština. Necht' je jim těch několik, kteří opustili národ a jeho tradice ... varovným příkladem.*³⁴ Tato slova jasně naznačila další vývoj, a umocnila tak vlnu emigrace příslušníků kulturní elity. Do ciziny se uchýlili například Ivan Blatný, Ferdinand Peroutka, František Kovárna, Egon Hostovský, Jiří Voskovec, Jan Čep, Zdeněk Němeček, Pavel Tigrid a další. Emigraci přitom československé sdělovací prostředky odsuzovaly jako vlastizradu a označovaly ji jako přechod do tábora „reakčních mocností“.³⁵ Pro upevnění komunistických pozic v kultuře a školství byla v prvních týdnech po únorových událostech vydána celá série zákonů.³⁶ K jejich rychlému projednání přispěl jednak politický nátlak, jednak personální obměna vlády (Zdeněk Nejedlý vystřídal Jaroslava Stránského ve funkci ministra školství a osvěty).³⁷

---

³³ KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura. Sovětizace české kultury 1948-1950*. 1. vydání. Praha: Libri, 2004. S. 20-25.

³⁴ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 II*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007. S. 20.

³⁵ V souvislosti s početnou emigrací (v prvním půlroce po komunistickém převratu opustilo Československo asi 8 000 osob) neváhala komunistická propaganda aktualizovat známý motiv „Opustíš-li mne, nezahynu/Opustíš-li mne, zahyneš“ z básně Viktora Dyky *Země mluví*.

³⁶ Dne 21. dubna byl přijat zákon o jednotné škole. Zaručoval sice všem dětem jednotné vzdělání na principu občanské rovnosti, současně však vytvářel prostor pro politický dohled nad školami a pro pojetí výchovy a vzdělání v marxisticko-leninském duchu. Pod kontrolu státu byla svěřena dramatická a hudební produkce. Byl ustaven Československý státní film jako státní podnik, uzákoněno bylo rovněž postátnění rozhlasu a jeho sloučení v jedinou celorepublikovou instituci. Bylo rozhodnuto o znárodnění polygrafického průmyslu, což umožnilo zostřené dohled nad publikacemi a dalšími tiskovinami. Krátce po komunistickém uchopení moci bylo zastaveno vydávání mnoha časopisů (to postihlo například *Akord*, *Archu*, *Kritický měsíčník*, *Kytici*, *List*). Po zrušení nezávislých časopisů existoval pro publikování literárních textů od roku 1949 jen jediný měsíčník *Nový život*.

³⁷ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Tamtéž*. S. 20-24.

V kulturní oblasti tak převažovaly snahy vyjádřit loajalitu komunistickému režimu, přesvědčit váhající jedince o správnosti řešení nedávné politické krize i odsoudit názorové oponenty. Výsledkem tohoto úsilí bylo uskutečnění *Sjezdu národní kultury* ve velkém sále Lucerny ve dnech 10. a 11. dubna 1948 za předsednictví Jana Drdy. Komunističtí ideologové Václav Kopecký a Zdeněk Nejedlý zde jednoznačně deklarovali, co se od inteligence očekává v nastávajícím období „budování socialismu“.³⁸ Hlavní smysl konání spočíval ve vyjádření souhlasu s postupem komunistů a zároveň s principy připravované ústavy a chystaných voleb, při nichž měla být občanům předložena pouze jediná kandidátka Národní fronty.

Poslední připomínkou demokratických tradic předválečného Československa byl ještě na počátku léta XI. všesokolský slet. Začalo represivní období označované jako období stalinismu. Umění bylo povinno zachovávat loajalitu vládnoucímu režimu, ilustrovat platnost pouček marxismu-leninismu, podněcovat občany k vyšším pracovním výkonům a respektovat zásady socialistického realismu. V případě opuštění vymezeného prostoru, přísně střeženého cenzurou, hrozilo autorům kárné řízení, umlčení nebo dokonce vězení. Spisy nevyhovujících spisovatelů mizely z pultů knihoven (celkový počet zlikvidovaných svazků se odhaduje na 27 milionů), soukromá a družstevní nakladatelství byla znárodněna či zrušena, totéž se týkalo tiskáren.³⁹ Proměna kulturního a společenského života vedla i k zásadní proměně existujících uměleckých sdružení. Důkladné transformaci neunikl ani Syndikát českých spisovatelů. Od poloviny března 1948 bylo připravováno jeho spojení se Spolkem slovenských spisovatelů ve Svaz československých spisovatelů, který měl být už zcela komunisticky orientovanou nikoli profesní, ale spíše ideovou organizací. Jeho předsedou byl zvolen Jan Drda, místopředsedou Michal Chorváth a tajemníkem ÚV Pavel Bojar. Ustavující sjezd proběhl ve dnech 4. až 6. března 1949. V porovnání se Sjezdem národní kultury došlo k výraznému posunu.⁴⁰ Za jediný a závazný umělecký směr byl prohlášen socialistický realismus. Spisovatelům se doporučovalo, aby v optimistickém duchu zobrazovali budovatelské úsilí a své náměty čerpali z výrobního prostředí, z továren, dílen, dolů, stavebních hutí a přehrad i z vesnice, kde se na základě zákona o jednotných

---

³⁸ SOLDÁN, Ladislav a kol. *Přehledné dějiny literatury III*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 1997. S. 40.

³⁹ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 II*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007. S. 28.

⁴⁰ KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura. Sovětizace české kultury 1948-1950*. 1. vydání. Praha: Libri, 2004. S. 146-150.

zemědělských družstvech rozbíhala první etapa kolektivizace. Tím však požadavky nekončily. Předseda vlády Antonín Zápotocký tlumočil ve svém vystoupení názor, že tvůrce, *má-li k lidu mluvit, musí se s lidem sžít, k němu se přiblížit*. Spisovatelé proto měli pobývat na jednotlivých pracovištích, aby se seznámili s prostředím svých budovatelských práz či dramát a aby zde zároveň vyhledávali umělecky nadané jedince z řad mladých dělníků a rolníků.⁴¹

K nastolení ideologické nadvlády komunismu stalinského ražení měly napomáhat i politické procesy s nepohodlnými autory, řada tehdejších spisovatelů skončila ve vězení nebo v táborech nucených prací, uzákoněných již 25. února 1948. Uvěznění byli Jan Zahradníček, Zdeněk Kalista, Josef Palivec, Václav Renč, Josef Kostohryz, Jan Dokulil, František Křelina, Josef Knap, Zdeněk Rotrekl a další. Na svobodu se dostali převážně až po amnestii vyhlášené roku 1960. V zinscenovaném soudním procesu, který vstoupil do dějin pod označením *Proces s vedením záškodnického spiknutí proti republice*, na jehož přípravu dohlíželi sovětsí poradci, byl spolu s Miladou Horákovou a dalšími odsouzen a následně oběšen levicový publicista Závěš Kalandra. Jeho poprava proběhla dne 27. června 1950.⁴² Někteří z aktivních tvůrců a podporovatelů nové kulturně politické linie si později uvědomili⁴³, čemu ve svém idealismu a zároveň neuvědomělosti sloužili.⁴⁴

Období stalinismu trvalo v podstatě beze změn až do Stalinovy smrti v roce 1953. Významnější kritická diskuze signalizující ústup schematicismu proběhla nad verši Pavla Kohouta v nově založeném brněnském časopise *Host do domu* v letech 1954-1955. Mladý kritik a pozdější prozaik Jan Trefulka zde otevřeně pojmenoval nedostatky tehdy vysoce ceněných Kohoutových veršů – povrchní optimismus, klišé, lacinou barvitost. Vyjádřil přesvědčení, že *ani političnost, ani nadšení nejsou samy o sobě přednostmi poezie*.⁴⁵ Dokonce rovněž upozorňoval na to, že v tehdejších osnovách pro střední školy chyběla jména významných básníků jako Sova, Halas,

---

⁴¹ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 II*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007. S. 30.

⁴² JANOUŠEK, Pavel a kol. *Tamtéž*. S. 40-44.

⁴³ SOLDÁN, Ladislav a kol. *Přehledné dějiny literatury III*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 1997. S. 42.

⁴⁴ Mezi ně patřil i literární a divadelní kritik Sergej Machonin, který ve své memoárové knize *Příběh se závorkami* napsal: „Životní příběhy a osudy lidí, kteří šli po válce s elánem budovat socialismus, se ze své větší části vešly do půlstoletí nesvobody a nejsou radostné. Hrdinové příběhů podobných mému pochopili stejně jako já příliš pozdě a pokoušeli se potom, jak uměli, o nápravu své nevidomosti – až po otevřený odpor totalitnímu režimu. Ta nevidomost je neomlouvá a oni se nezabývají pocitu starých vin.“

⁴⁵ LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. S. 751.

Seifert⁴⁶ či Hrubín. V následné diskuzi podpořili Trefulkovo stanovisko i další literáti. Jiní se ale postavili ostře proti tomuto názoru a Trefulku obvinili z nedostatku ideovosti a stranickosti. Výsledkem sice byly postihy autorů sdružených kolem *Hostu do domu* (z redakce odstoupil Ludvík Kundera, z redakční rady Oldřich Mikulášek), ale sama polemika dávala tušit počátky „tání“.⁴⁷

Jisté uvolnění lze zaznamenat ale až v roce 1956⁴⁸, kdy na XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu byl oficiálně odmítnut tzv. Stalinův kult⁴⁹. V témže roce na jaře se konal II. sjezd Svazu československých spisovatelů, na němž mimo jiné došlo ke kritice kulturní politiky. Zvláště hlasitě se ozývali básníci František Hrubín a Jaroslav Seifert, kteří odsoudili současný stav umění, zavrhovali cenzuru a věznění a perzekuování spisovatelů. Vyzvali k odčinění křivd a žádali, aby se literatura opět stala svědomím národa.⁵⁰ Bylo zřejmé, že strnulé normy, zákazy a nařízení, snaha podřídit kulturu politickému diktátu se začínají stávat neúnosnými. Autoři pozvolna začali překračovat stanovené postupy a hranice, závazná socialistickorealistickeá tvůrčí metoda byla postupně narušována. Tento proces liberalizace sice neprobíhal bez překážek a zásahů komunistických ideologů, přesto můžeme rok 1956 považovat za významný mezník v dějinách české literatury. Václav Černý k tomu roku 1967 napsal: „Rok 1956 je v dějinách české literatury předělem tak důsažným a hlubokým, periodizačním mezníkem tak navždy patrným, že se s ním svým významem v celém dvacátém století mohou rovnat jen roky 1919 a 1939.“⁵¹

---

⁴⁶ Jaroslav Seifert se stal terčem silné kritiky kvůli své sbírce *Píseň o Viktorce*, vydané roku 1950. Viktorčina tragédie se pro básníka stala podobenstvím osudu Boženy Němcové samé, a přestože sbírka je oslavou láskyplného citu jako nejvyšší hodnoty života, její tragický podtext zavalil příčinu k útočné kampani a zostuzování autora a verše byly označeny za nepřátelské socialismu. Před tvrdým postihem zachránil Seiferta pravděpodobně jen dávný přítel Vítězslav Nezval, jehož působení bylo ale v těchto letech značně rozporné. Na jedné straně oslavoval Stalina a Štolla, na straně druhé se ale důrazně zastával právě Seiferta a dalších autorů (katolického básníka Jakuba Demla či Jiřího Koláře).

⁴⁷ LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. S. 751-753.

⁴⁸ SOLDÁN, Ladislav a kol. *Přehledné dějiny literatury III*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 1997. S. 440-41.

⁴⁹ Zřetelným projevem uvolnění v české literatuře se v tomto období stal nový časopis Svazu československých spisovatelů s názvem *Květen* (1955-1959), určený pro mladé autory. V téže době vyšla sbírka Viléma Závady *Polní kvítí* obsahující nepatetickou báseň *Beze jména* chápanou jako odklon od běžného chvalořečení první poloviny padesátých let. Poprvé tak od nástupu socialistického realismu lze mluvit o nové vlně v našem písemnictví, o tzv. poezii všedního dne, o poezii bez politických proklamací (k této vlně „básníků Května“ patřili např. Miroslav Červenka, Miroslav Holub, Karel Šiktanc, Jiří Šotola či Miroslav Florian).

⁵⁰ LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. S. 754-755.

⁵¹ SOLDÁN, Ladislav a kol. *Přehledné dějiny literatury III*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 1997. S. 64.

4 Oficiální tvorba

Již bylo zmíněno, že závaznou uměleckou metodou byl vyhlášen socialistický realismus, jehož koncepce vznikla na počátku třicátých let v Sovětském svazu. U nás se jej již před válkou pokusili vymezit marxističtí teoretikové Bedřich Václavek a Kurt Konrad, kteří socialistický realismus chápali jako literaturu zobrazující svět s ohledem na revoluční vývoj a jako spojení prvků realismu 19. století s některými postupy avantgardy. Po Únoru se toto pojetí pochopitelně změnilo. Avantgardní postupy byly zcela zavrženy jako chorobný modernismus, zamítnut byl rovněž Konradův požadavek „orientace na člověka v celé jeho rozmanitosti“, poněvadž byl člověk vnímán výlučně jako zástupce určité sociální třídy, uplatňovala se typizace. Důraz byl kladen na stranickost (ideologické hodnocení v duchu současného režimu) a lidovost (obecná srozumitelnost, náročnější díla tudíž nebyla připuštěna). Nejvydávanějšími žánry byly budovatelský román, historická románová kronika, agitační (tzv. frézistická⁵²) poezie. Jiné tradiční literární žánry jako psychologická próza či intimní lyrika byly nežádoucí. Za úpadkové byly prohlášeny dívčí romány a detektivky. Potlačovalo se nejen samostatné myšlení, ale i jakákoli osobitost stylu.⁵²

4.1 Václav Řezáč – Bitva

Václav Řezáč (vlastním jménem Václav Voňavka) se narodil 5. května 1901 v Praze. Vystudoval gymnázium, následně pracoval jako úředník statistického úřadu. Během války se stal redaktorem *Lidových novin*, roku 1945 přešel do deníku *Práce*. Kariéru završil ředitelským místem v nakladatelství Československý spisovatel, kde z pozice své funkce rozhodoval o mnohých kulturních čistkách 50. let (směr levicové literatury udával společně s Janem Drdou, předsedou Svazu československých spisovatelů, jako dvojice si proto vysloužili přezdívku Drzáč). Zemřel 22. června 1956.

Jeho tvorba si prošla zajímavým vývojem – od dětské prózy přes psychologická díla až ke schematickým románům v poválečném období. Ve 30. a 40. letech představoval jednu z vůdčích osobností psychologické prózy. Po autobiografických

---

⁵² LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. S. 738-739.

skladbách zaujal dvěma romány založenými na analýze pokrytectví a zla. V *Černém světle* ukázal úpadek jedince trpícího komplexem méněcennosti, který po nezdařené sebevraždě živoří, zraněný a zatrpklý. V románu *Svědék* se vypráví příběh člověka, jenž se stává vědomým strůjcem zla, který ničí životy jiných. Řezáč se ve svých dílech zabývá existenciálními otázkami a psychickými zmatky jedince v moderní společnosti. Za vrchol jeho psychologické tvorby je považován román *Rozhraní*. Jeho hlavním hrdinou je spisovatel Aust, posedlý novým námětem a především svým literárním hrdinou hercem Habou. V díle se promítají dvě roviny – jednak životopisné osudy Austovy, jednak fiktivní příběhy Habovy. Aust své životní zkušenosti, prožitky i obavy metamorfuje do osudů Habových, zároveň ale také formováním Habova lidského a hereckého osudu poznává Aust hlouběji sám sebe, vnitřně se tím vychovává a osvobozuje. Vedle těchto složitých románů psal Řezáč ve 30. letech i knížky pro děti (*Kluci, hurá za ním* či *Poplach v Kovářské uličce*). Po nástupu komunistického režimu ale nastal v jeho tvorbě zlom a Řezáč plnil roli jednoho z hlavních představitelů ideologizujícího proudu svými romány *Nástup* (1951) a *Bitva* (1954), ve kterých zobrazoval situaci v pohraničí po roce 1954.⁵³

4.1.1 Děj románu

Děj románu *Bitva* se odehrává v pohraničí, na Kadaňsku, tedy na místě, jež bylo zasaženo poválečným odsunem Němců. Předseda okresního výboru Jiří Bagár, přesvědčený komunista, se zde zasloužil o vybudování pastvinného družstva, jehož cílem bylo zajištění péče dobytku, který zde byl Němci zanechán. Na pomoc místním osídlencům přišla řada mladých nadšenců z vnitrozemí, kteří se rozhodli zapojit do budování nových pořádků a zamezit tak návratu starých časů bídy a nezaměstnanosti v dobách kapitalismu. Zdálo se tudíž, že je vše na nejlepší cestě k poválečnému rozvoji a následnému nastolení socialismu. O prosperitě družstva rovněž hovořily zprávy, které dodával jeho předseda – příslušník strany národních socialistů. Bagára proto velmi překvapily informace, podle nichž byla realita poněkud odlišná. V družstvu mělo docházet k podvodným machinacím, mizelo krmivo i dobytek, zvířata viditelně strádala – jediným možným vysvětlením bylo, že zde dochází ke krádežím. Příběh se začíná

---

⁵³ VOISINE-JECHOVÁ, Hana. *Dějiny české literatury*. 1. vydání. Jinočany: H&H, 2005. S. 451.

rozvíjet ve chvíli, kdy se Bagár rozhodne zakročit a celou situaci prošetřit. Na jeho popud je uspořádána otevřená schůze zaměstnanců družstva, věří totiž, že by mohl během ní někdo vystoupit a odhalit viníka. Jeho naděje ovšem naplněny nejsou, přesto není schůze zcela bez významu – Bagár si zde totiž poprvé uvědomuje, že jeho úkol nebude snadný. Kriminální činnost v družstvu je evidentně značně rozvětvená a dobře organizovaná. Po zásahu agentů ministerstva spravedlnosti rovněž dospěje k přesvědčení, že v Národní frontě existuje nepřátelský blok, jenž bude ve svém boji ochoten využít jakýchkoliv metod.

Bagár se nicméně nenechá zastrašit a proti pachatelům je připravený zakročit. V okrese se proto rozvíjí zdoluhavý a náročný zápas mezi Bagárem a jeho nepřáteli, mezi spravedlností a zločinem, mezi komunisty a nekomunisty. Tento boj je ale nerovný, neboť jeho protivníci (reprezentováni zejména majiteli zdejšího panství, bohatými manželi Rosmusovými, kteří se soustředí hlavně na shromažďování majetku) jsou schopni prakticky čehokoli. Za pomoci podvodů a vydírání dosahují svých cílů, budují si síť spolupachatelů a při odstraňování důkazů svých činů se neštítí ničeho (dokonce ani vraždy). Při hledání pravdy se proto musí Bagár spoléhat hlavně na chyby svých nepřátel a na jejich vzájemné rozpory. Nicméně činnost protivníků není jediným faktorem, který ohrožuje jeho sny o vybudování lepší společnosti. Je nucen se rovněž potýkat s nízkou úrodou, nepřízní počasí i odchodem osadníků, to vše navíc vyvolává nespojenost obyvatelstva a podrývá jeho morálku. Lidé, živeni protikomunistickou propagandou reakčních živlů, s nedůvěrou hledí na možnost kolektivního zemědělství. Bagár se tak při své agitační činnosti může opírat pouze o hrstku nadšených a aktivních soudruhů.

Další linie příběhu sleduje osudy místní textilní továrny. Po válce byla dána pod národní správu, roku 1947 se však na Kadaňsko vrací syn bývalého majitele Viktor Püchler s cílem uplatnit nárok na rodinný majetek. Viktor bojoval za druhé světové války na západní frontě a poválečná léta strávil cestováním po britském impériu, po návratu do Čech jej ale žádné přivítání nečeká. U místních obyvatel si důvěru nevyslouží, závodní rada dokonce odmítne předat vedení podniku do jeho rukou. Püchler se však svých nároků odmítá vzdát a rozhodne se předat celou záležitost soudu. Soudní rozhodnutí sice uznává jeho právo, zaměstnanci se nicméně odmítají podvolit a majiteli nadále zabraňují ve vstupu do továrny. S napětím očekávají výsledek boje komunistické strany o prosazení zákona o znárodnění, jenž by vyřešil jejich potíže.

Rozpletení všech konfliktů a vlastně celého příběhu přináší až únor 1948, během něhož vrcholí boj komunistů s nekomunistickou reakcí. Zaměstnanci místních továren nepochybuji o tom, na čí straně je právo a pravda, a na podporu Gottwaldova stanoviska vysílají do Prahy své zástupce, aby se zúčastnili Sjezdu závodních rad. Jejich přání je vyplněno, prezident demisi nekomunistických ministrů přijímá a z jejich pohledu tak dobro vítězí nad zlem. S nadšením se pustí do organizování akčních výborů a jejich nepřátelé tak nemají jinou možnost než se vzdát či utéct. Místním obyvatelům tak už nestojí při budování nové a lepší společnosti nic v cestě. Jak prohlásila manželka Jana Bagára: „*Mladým se otvírá nový svět. Nám všem se otevřely dveře do nového světa.*”⁵⁴

4.1.2 Rozbor díla

Dílo *Bitva* řadíme mezi tzv. budovatelské romány, jež se začaly prosazovat jako literární žánr od roku 1949 a jejich produkce vrcholí v první polovině padesátých let 20. století. Autoři čerpali inspiraci z tvorby sovětské. Tyto romány zpravidla bezprostředně reagují na změny v československé společnosti, politickém životě a hospodářství, které se udály v důsledku významných mezníků československé historie – konce druhé světové války, začlenění Československa do sféry Sovětského svazu a února 1948 a následných změn. Při popisu těchto historických událostí se ale uplatňuje mytizace se svým jediným možným pohledem na dějiny. Okruh témat objevujících se v budovatelských románech byl poměrně úzký – zpravidla pojednávají o poválečném budování silnic, železnic, přehrad a továren či o osidlování pohraničí po odsunu českých Němců.⁵⁵

Téma budování nové společnosti je ústředním motivem i Řezáčova díla. Na stránkách románu tak můžeme sledovat boj hlavního hrdiny proti posledním snahám několika jedinců o udržení starých pořádků. Tento starý, buržoazní svět se vyznačoval bídou a nezaměstnaností, nízkou životní úrovní i absencí práv dělníků, kapitalismus byl doprovázen zvráceností, absencí morálky, protinárodními i protilidovými postoji, kapitalisté byli příčinou všeho zla a bezpráví. Čtenář tak nemůže pochybovat o tom, že změna poměrů je nezbytná, a hrstku statečných bojovníků za přeměnu stávajících

---

⁵⁴ ŘEZÁČ, Václav. *Bitva*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1972. S. 457.

⁵⁵ VODEHNALOVÁ, Jana. *Modelování prostoru v českém budovatelském románu*. [online]. Dostupné z: <<http://www.sorela.cz/web/articles.aspx?id=134>>. [4.2.2012].

pořádků v jejich snažení podporuje. Výsledkem tohoto snažení má být socialistický svět, ráj, v němž každý pracovitý dělník dosáhne štěstí a bude mít vše, co potřebuje: „*Vede nás vláda národní fronty a naše úkoly jsou společné. Jsme přesvědčení, že pracující lidé si vždycky porozumějí. Máme obnovit hospodářství, poničené a rozrušené okupací, máme dosáhnout toho, aby se vedlo všem dobře a líp, než se nám vedlo kdy dříve. Kdo by si to ze srdce nepřál? A obdělávat zanedbanou, neobhospodařovanou půdu je jeden z takových úkolů, jejichž splnění nás přiblíží k blahobytu. Byla kdysi doba, kdy byla jednota v českém národě, doba husitská. Kdo tvořil pevný základ jednoty? Pracující lid.*“⁵⁶

Tyto snahy nejsou nicméně zpočátku vítány s nadšením a lidé se na ně dívají spíše s nedůvěrou a strachem, neboť zatím nevědí, co od nových vztahů mohou očekávat. Lidé s obavami zvažují možnost kolektivního hospodaření, zvláště když před sebou vidí neslavný osud pastvinného družstva. Jiří Bagár se proto nejprve může opírat pouze o hrstku odvážných, kteří se s heroickým úsilím pustí do náročného úkolu: „*Bojíte se, aby v tom nebyla nějaká chytačka, nebo si myslíte, že máte dost své vlastní práce a svých vlastních starostí. Já si to taky myslím ... Jeden bude táhnout jako kuň, druhý se bude vymlouvat. A nakonec se budou chtít dělit všichni rovným dílem, anebo někdo bude chtít ještě víc. Toho se bojíte, co?*“⁵⁷

Nicméně, přes silné ideologické působení protikomunistické propagandy a přes sabotáže buržoazních živlů, nakonec přinese usilovné snažení hlavních hrdinů své výsledky a lidé se dokáží ve chvíli největší krize, kdy je jejich vesnice sužována vedrem a nedostatkem vody, sjednotit a táhnout za jeden provaz. S nadšením a elánem pracují na přivedení vláhy, téměř až s nadlidským vypětím směřují ke svému cíli, jejich vůle po vítězství roste. Zároveň si uvědomují výhody společné práce, nejlepších výsledků mohou dosáhnout pouze v rámci společné pracovní skupiny: *A obyvatelé Potočné vykročili za předsedou svého místního národního výboru, aby svedli zápas, který jim měl ukázat, jak jsou spolu spjati a jak ve chvílích nebezpečí a nouze se mohou spolehnout jeden na druhého.*⁵⁸ Jejich uvědomění roste a neváhají se ani pro zájem kolektivu obětovat (Bagárova žena Zdena dokonce v důsledku vyčerpání potratí). O správnosti komunistických tezí již přestávají mít pochybnosti a Gottwaldův postup během řešení vládní krize v průběhu února 1948 má jejich plnou podporu. Je tudíž

---

⁵⁶ ŘEZÁČ, Václav. *Bitva*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1972. S. 228.

⁵⁷ ŘEZÁČ, Václav. *Tamtéž*. S. 231.

⁵⁸ ŘEZÁČ, Václav. *Tamtéž*. S. 376.

zřejmé, že Řezáč psal román s ideologickým záměrem, dílo mělo propagandisticky působit na čtenáře. V díle vytvořil idealizovaný fikční svět, v němž je jasně rozlišeno dobro a zlo. Na jedné straně stojí zpátečnický kapitalistický systém, původce všeho zla, na straně druhé socialistické (resp. komunistické) uspořádání, jež zajistí blahobyť, prosperitu a spravedlivější uspořádání světa. Požadavek političnosti ostatně jako jeden z hlavních principů socialistického realismu formuluje i Ždanov, který prohlásil: „*Naše sovětská literatura se nebojí obvinění z tendenčnosti, neboť není a nemůže být v období třídního boje literatury beztrídní, beztendenční, zdánlivě apolitická. Ano. Naše sovětská literatura je tendenční, a my jsme na její tendenčnost hrdi proto, že naše tendence spočívá v tom, že usilujeme o osvobození pracujících celého lidstva od jha kapitalistického otroctví.*“⁵⁹ Díla socialistického realismu proto měla pro čtenáře představovat určitou inspiraci, jak se v realitě nového společenského uspořádání zorientovat. Na stránkách knih byl před jejich očima budován nový svět, tedy něco, co se jich mělo dotýkat i ve skutečném životě.

Podobně černobíle jsou prezentovány také postavy v díle, od prvních okamžiků je totiž zřejmé, na které straně barikády daná postava stojí – zda na straně dobra, či na straně zla. Východisky tohoto charakterového rozdělení jsou jednak válečné zážitky (Kladní hrdinové byli zpravidla vystaveni perzekucím ze strany nacistického režimu – byli posláni do koncentračního tábora, na nucené práce, případně se zúčastnili jako legionáři bojů na východní frontě. Například samotný Bagár se účastnil stávkových bojů za první republiky, působil jako španělský interbrigadista, zapojil se do protifašistického odboje a posléze byl vězněn v koncentračním táboře. Naopak záporné postavy buď s nacisty sympatizovaly a kolaborovaly, nebo se zapojily do bojů na západní frontě – to je i příklad Viktora Püchlera), dále příslušnost ke třídě a politické smýšlení (členové nekomunistických stran – národních socialistů a lidovců – jsou vykresleni jako lidé chamtiví, neochotní k práci, kteří tolerují činnost zločinců, případně jim v jejich aktivitách dokonce napomáhají). Kladné postavy mají jasně daný charakter, jsou nadšenými tvůrci nových pořádků, s odhodláním se pouštějí do práce a nových výzev, nejednají pro svoje dobro, nýbrž pro dobro kolektivu a společnosti. Zástupci jsou milí a přátelští lidé, kteří se mohou spolehnout jeden na druhého. V knize je jejich typickým představitelem Jiří Bagár, za všech okolností čestný a spravedlivý muž, který odmítá jakoukoli podlost a nepoctivost. Je plně oddaný straně a marxisticko-leninským

---

⁵⁹ PŘIBÁŇ, Michal (ed.). *Z dějin českého myšlení o literatuře 2 1948-1958. Antologie k Dějinám české literatury 1945-1990*. 1. vydání. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2002. S. 246.

ideálům: „Žil jsem všelijak, složitě a nikdy ne klidně, ale jedno štěstí jsem měl. Přišel jsem brzy na to, co vlastně chci na světě. Je to tak velké štěstí? Myslím, že je. Mnoho lidí žije a ani v hodině smrti neví, co vlastně měli na životě chtít a co mu měli dát. Ale já byl ještě mladík, když jsem si vyvolil cestu, a nikdy jsem toho nelitoval. Vždycky se mi zdálo, že život mi dává víc, než kolik je úděl jednoho člověka. Žiješ-li ve straně, nemůže to ani být jinak. Báł jsem se jenom dvou věcí. Abych neselhal, a pak té chvíle, až nebudu moci dál. Věděl jsem ale, že nejsem sám, že vedle mě a za mnou přicházejí další a další.“⁶⁰ Bagár tedy nikdy nepochybuje o správnosti této cesty. Nedaří-li se mu zabránit provedení nekalých úmyslů jeho protivníků, na vině není jeho nedostatečná kompetence, nýbrž neochota uchýlovat se k nečestným způsobům boje, jakých využívají jeho soupeři. Další mravně čistou postavu představuje Pavel Varga, z něhož přímo dýchá optimismus, s nadšením se vrhá do dalších úkolů a nezastaví se před žádnou překážkou. Jeho životní náplní je práce, nesnese nečinnost a zahálení: *Čas letěl jako okřídlený, ale Paľo z něho neztratil ani peříčko-chmýříčko, ani minutu zbytečně nepromarnil krom krátkých hodin nočního spánku. Ukrádal noci a přidával dni.*⁶¹ Specifickou úlohu hrají v budovatelských románech ženy. Domov totiž ztrácí svou tradiční funkci, přestává být místem společného trávení volného času s rodinou, místem klidu a odpočinku. Rodinný život je spíše upozaděn ve srovnání s plněním závazků, které jedinci pocítují ve vztahu ke straně a k lidu. Žena si proto hledá novou úlohu ve společnosti, nechce pouze zvelebovat prostředí domova a pečovat o děti, chce se také aktivně zapojit do budování nových poměrů. Nyní má vyšší zájmy a poslání. Očekává stejná práva a možnosti na pracovišti, kterými disponují muži, vidí v sobě další možnou pracovní sílu. Uplatňuje se jak při práci v továrně, tak při organizování mládežnické práce či osvětových přednášek (To je rovněž případ Zdeny Bagárové. Uvědomuje si, že by se v době těhotenství měla šetřit, smysl pro povinnost je ale silnější a neúnavně se pouští do dalších akcí.): „A to mi radiš ty?“ *vyjela Anča prudce. „Ty mi radiš, abych seděla doma a kvokala kolem něho celé dny jako slepice a tyhle dvě ruce nechala většinu dne zahálet? Jsem snad míň než on?“*⁶²

Velmi nereálným způsobem jsou v knize vylíčeny postavy dětí, neboť jejich chování a rozumová vyspělost neodpovídá jejich věku. Prakticky nezlobí, naopak jsou si vědomy důležitosti probíhajících změn a chápou problémy dospělých, a proto se jim

⁶⁰ ŘEZÁČ, Václav. *Bitva*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1972. S. 184.

⁶¹ ŘEZÁČ, Václav. *Tamtéž*. S. 218.

⁶² ŘEZÁČ, Václav. *Tamtéž*. S. 165.

snaží co nejvíce pomáhat (to můžeme vidět na příkladu Kačenky, dcery přátel hlavního hrdiny).

Jako protiklad skromného a pracovitého dělníka či zemědělce stojí v románu bohatí kapitalisté, reprezentovaní postavami manželů Rosmusových či Viktorem Püchlerem. Ti mají všeho nadbytek, žijí v přepychu a bohatství, vlastní velké domy, mohou si dovolit služebnictvo, přesto jim jejich majetek nestačí. Jejich chamtivost nemá hranice, nadále se obohacují na úkor chudých (krádeže potravy pro dobytek, obchodování s máslem apod.). V honbě za dalšími statky se neštítí jakéhokoli zločinu, v prosazení svých zájmu jsou ochotni využít kohokoli: „*Znamená to, že včerejší nepřátelé mohou být dnešními spojenci a naopak. Chápu, souhlasím. Takový je běh světa. I když si myslím, že je to svinstvo, vím, že člověk má trhat svou růži, kde ji nalezne. Třeba na hromadě hnoje.*“⁶³ Jejich vzájemné vztahy jsou založeny na vydírání a využívání, povyšují se jeden nad druhého, panují mezi nimi lži, podvody a faleš, proto mezi nimi nemůže vzniknout pouto přátelství a důvěry. V knize jsou všichni kapitalisté líčeni jako krutí a bezcitní, neboť jejich ideologie je krutá a neúprosná. Jsou si vědomi toho, že kapitalismus prochází v současné době krizí, všemi možnými prostředky se jej proto snaží udržet, neboť se obávají ztráty majetku. Ve svém úsilí se jednak spoléhají na pomoc Anglie (která je zde vylíčena jako hlavní nepřítel), jednak na víru, že Češi jsou zvyklí na demokracii, a tudíž nenechají vládnout komunisty. Buržoazii rovněž spojuje odpor k českému lidu, považují jej za nekulturní, s obdivem naopak vzhlíží k Anglii: „*Anglie nás poznamenala,*“ *vzdychl Püchler. „Už navždycky se budeme cítit jako vyhnaní z ráje.*“⁶⁴ V knize jsou padouchové identifikovatelní na první pohled. Na rozdíl od komunisty kapitalista vždy dbá na svůj vzhled, obklopuje se drahými věcmi – Püchlera například charakterizují rukavice z jelenice, oblek, anglický vůz a anglické cigarety. Typický je také jejich povýšený postoj, kterým ostatním dávají na vědomí svou nadřazenost. Z principů, jež socialistický realismus uznává, vyplývá, že kapitalistické plány nakonec ztroskotají a dobro zvítězí nad zlem. Tak se také stane v Řezáčově *Bitvě*, snažení nekomunistické reakce je zastaveno Vítězným únorem.

Vedle kladného a záporného hrdiny vymezuje Klára Bílková-Mikolášková ještě třetí typ postavy, tzv. přerodového hrdinu, jenž v průběhu děje změní své názory

---

⁶³ ŘEZÁČ, Václav. *Bitva*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1972. S. 36.

⁶⁴ ŘEZÁČ, Václav. *Tamtéž*. S. 18.

ve prospěch komunistických.⁶⁵ Ten má své zastoupení i v *Bitvě* v podobě Aleny Zimové, dcery místního soudce. Alena pochází sice z prostředí vyšší vrstvy, nedokáže se však plně ztotožnit s jejím životním stylem. Nový způsob života hledá na straně komunistů, kterým pomocí anonymů pomáhá odkrývat činnost kapitalistů. Nicméně se nedokáže včlenit ani mezi ně a po celou dobu se pohybuje mezi oběma stranami. Zdá se, že autor pouze potřeboval do děje včlenit podobný typ postavy, ale neměl zájem se více zabývat jejím osudem, není přiblížena motivace jejího chování a role této postavy je ukončena náhlým a nevyjasněným zmizením.

Charakteristickým rysem románu je rovněž relativní omezenost prostředí, v němž se děj příběhu odehrává.⁶⁶ Bagár se sice pohybuje mezi kanceláři, domovy několika postav či továrnou, zasahuje všude tam, kde je potřeba, v zásadě ovšem neopouští teritorium svého okresu. Jedinou výjimkou, kdy opouští jemu dobře známé prostředí, je okamžik, kdy navštíví v Praze kancelář vyššího stranického funkcionáře, aby jej informoval o situaci na Kadaňsku. Zde sice přednese své stanovisko, ale s výsledkem schůze není úplně spokojen. Nadále však pokračuje ve svém boji a snaží se tak alespoň malým dílem přispět k definitivnímu vítězství komunistické strany. V románu je nicméně všudypřítomné rozdělení světa na dvě protikladné části – jednak na Západ, oblast nesvobody, utrpení a chamtivosti, jednak na Východ, oblast Sovětského svazu, země spravedlivé a radostné. Ze Sovětského svazu je nutno čerpat inspiraci, na Sovětský svaz je třeba hledět s obdivem a vděčností, vždyť nejen, že sovětsí bratři neváhali nasazovat své životy při záchraně Československa v době války, svou pomoc ale nabídli i v době vážné hospodářské krize: *Sklizeň vydala sotva třetinu očekávané úrody, zato však naplnila sýpky hlav a srdcí neklidnými myšlenkami a tísnivými pocity. Hlad ale zemi neohrozil, zachránila ji před ním bratrská štědrost sovětského lidu, přes hranici mezi oběma státy tekl proud zlaté kolchozní pšenice. Nezapomněli na nás, říkali si mezi sebou lidé, už podruhé přicházejí, aby nás zachránili.*⁶⁷

---

⁶⁵ BÍLKOVÁ-MIKULÁŠKOVÁ, Klára. *Cestou otevřenou : Český ideologický román socialistického realismu (1950–1955)* [online]. Dostupné z: <<http://www.sorela.cz/web/articles.aspx?id=48>>. [4.2.2012].

⁶⁶ BÍLKOVÁ-MIKULÁŠKOVÁ, Klára. *Cestou otevřenou : Český ideologický román socialistického realismu (1950–1955)* [online]. Dostupné z: <<http://www.sorela.cz/web/articles.aspx?id=48>>. [4.2.2012].

⁶⁷ ŘEZÁČ, Václav. *Bitva*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1972. S. 409.

4.1.3 Přijetí díla

Řezáčova díla *Nástup* i *Bitva* se po vydání setkala s velkým úspěchem a v padesátých letech patřily k nejčtenějším knihám. Oceňovala je rovněž dobová kritika jako zakladatelská díla nové socialistické literatury, zdůrazňovala zejména úsilí *o komplexní obraz převratných společenských změn*.⁶⁸ Šéfredaktor měsíčníku *Host do domu* Bohumír Macák *Bitvu* dokonce ve své recenzi přirovnává k nejvýznamnějším dílům sovětského socialistického realismu: *U Řezáčovy Bitvy smíme myslet na příbuzenství s některými díly velkých mistrů realistů, jež dosud byla pro naši současnou prózu vzdáleným vzorem. A to je největší přínos do vývoje české současné prózy. Vyzdvihuje zejména celistvost Řezáčova vidění života a úplnost jeho zobrazení, schopnost odkrýt a zachytit události a charaktery v pohybu a v jejich hlubokém politickém významu, komposici rostoucí přímo z poznání skutečnosti a umožňující vylíčit události do šíře a hloubky, schopnost ukazovat v postavách jednotu práce, myšlení a cítění a jiné mnohé vlastnosti, jako je řeč, schopnost vypravěčská, invence dějová, schopnost vytvářet atmosféru atd.* Stejně nepochopitelně jako předcházející slova může na nezaujatého čtenáře působit i jediná výtka, kterou na adresu románu Macák pronáší – a to nedostatečná hrdinnost hlavních postav. Ačkoliv černobílé pojetí postav již tak snižuje jejich autenticitu a reálnost, pro autora recenze je i tak jejich angažovanost nedostačující: *Postavy předúnorových komunistů, kteří stáli v čele denního boje (Bagár, Galčík, Zdena) nejsou úplné. Jejich bojovnost se do té míry rozpustila v jejich lidskosti, že nám připadají téměř všední. Rysy hrdinnosti a bojovnosti, které romanopisec u svých postav vidí a zná, nejsou dostatečně zvýrazněny.*⁶⁹

Literární teoretik Jan Mukařovský ve svém hodnocení oceňuje zejména „věrohodné“ zobrazení boje probíhajícího v reálném životě: *Ještě dnes cítíme, že zápas, který v Bitvě vedou představitelé pokroku a vlastenectví s představiteli reakce, není jistě skončen, nýbrž že se ve skutečnosti před našima očima rozvíjí ve světové rozloze a stále zřetelněji. Vždyť co jiného je dnešní boj za mír, v němž na jedné straně stojí ti, kdo chtějí vybudovat nový svět na solidaritě a vzájemné spolupráci čestných lidí, na druhé pak ti, kdo by byli ochotni zahubit i život na zeměkouli, jen aby mohli potlačit všechno,*

---

⁶⁸ DOKOUPIL, Blahoslav a kol. *Slovník české prózy 1945-1994*. 1. vydání. Ostrava: Sfinga, 1994. S. 338.

⁶⁹ MACÁK, Bohumír. Velký společenský román. O některých rysech Řezáčovy *Bitvy*. *Host do domu*. Č. 2 (1955), roč. 2, s. 66-69.

co směřuje svým vývojem k budoucnosti! Je zásluhou Řezáčova románu, že místně omezený zápas ... dovedl ukázat jako částečný sice, ale typický projev zápasu, který dnes vede za svou budoucnost celé lidstvo. Mukařovský Řezáče dokonce označil za „mistra realistického románu schopného zvládnout velké rozlohy skutečností“. Recenzent rovněž otevřeně přiznává hlavní úkol románu – pomáhat při přestavbě společenských vztahů: *Ostrou konfrontací stran účastných na třídním boji odhaluje růst nových vztahů, vztahů mezi lidmi, i rozklad starých. Usiluje o to, ukázat důležitost každého jednotlivce v zápase o budoucnost ... Je třeba odhalovat pod tíživým nánosem předsudků rodící se nový poměr mezi společností a jedincem, při kterém není mezi zájmy společnosti a jedince antagonismu, jaký se snažila udržovat společnost kapitalistická, nýbrž naopak směřování k souladu.* Mukařovský (na rozdíl od Macáka) autorovi nevyčítá omylnost postav, naopak ji považuje za jeden z prostředků, jak dosáhnout výše zmiňovaného cíle – vědomí kolektivity. *A přece ani Bagárovy osudy nevyjadřují ani zdaleka smysl celkového dění. To plyne před čtenářovým zrakem širokým proudem jako proces skutečně kolektivní, v kterém jednatel je jen částíčkou.*⁷⁰

V současné době by pochopitelně byly recenze psány v poněkud odlišném duchu. Tato hodnocení reflektovala dobové požadavky, které byly na díla kladeny.

4.2 Svatopluk Turek – Bez šéfa

Svatopluk Turek (známý pod pseudonymem T. Svatopluk) se narodil 25. října 1900 v Hodslavicích v rodině lékaře. Po maturitě na reálném gymnáziu v Kroměříži začal studovat malířství na Akademii výtvarného umění v Praze, tato studia však nedokončil. Stal se spoluzakladatelem organizace KSČ v rodné obci. V letech 1926-1933 pracoval jako malíř plakátů u firmy Baťa ve Zlíně. Próza *Botostroj* vyjadřující jeho postoj k této firmě však vyvolala soudní proces, v němž byl rodinou Tomáše Bati žalován za urážku na cti. Proces probíhal do roku 1938, kdy bylo vydání knihy soudně zakázáno. Během války se účastnil komunistického odboje, podílel se mimo jiné na tisku ilegálního *Rudého práva*. Po roce 1945 pracoval nejprve v redakci *Rudého práva*

---

⁷⁰ MUKAŘOVSKÝ, Jan. K novému románu Václava Řezáče. *Literární noviny*. Č. 6 (1955), roč. 4, s. 6-7.

a od roku 1947 ve Zlíně jako redaktor závodního listu *Tep nového Zlína*. Od roku 1950 se věnoval literatuře. Zemřel 30. prosince 1972 v Gottwaldově.

Turek debutoval roku 1925 povídkou v časopise *Pramen*. Dále postupně přispíval i do dalších novin a časopisů (například *Host do domu*, *Rudé právo*, *Nový život*, *Literární noviny* a další). Do jeho románů ze třicátých let se promítá silné osobní zaujetí, s nímž útočí na českou podobu tzv. amerikanismu, kterou mu ztělesňuje Tomáš Baťa a jeho zlínské podniky. Snažil se v nich vykreslit vykořisťovatelskou podstatu Baťových metod (díla *Botostroj* či *Andělé úspěchu*). Reportážní román *Gordonův trust žaluje* byl inspirován autorovou zkušeností ze soudního procesu. Důraz na sociální problematiku je zřejmý i ve Svatoplukových psychologizujících prózách o chudých a ponižovaných lidech, jejich bídě a z ní se rodící lidské zlobě (*O zlém i dobrém*, *Tvář člověka*).

Po roce 1945 se stal jedním z představitelů socialisticky angažovaného umění. V budovatelském románu *Bez šéfa* zobrazil proměny Baťovy továrny na obuv od května 1945 do února 1948. V jeho dílech se projevoval i satirický přístup (například v novele z vesnického prostředí *Švédský mramor*). Od 40. let psal Turek také knihy pro děti, převážně mravně výchovné prózy (*Hrdinové z ostrova*).⁷¹

4.2.1 Děj románu

Děj románu *Bez šéfa* nás zavádí do Zlína ve chvíli, kdy zde probíhají závěrečné okamžiky druhé světové války. Na lidech je patrné utrpení, kterým si museli za uplynulá léta projít, a proto s nadšením vítají osvobození od nacistické tyranie a s nadějami se upírají k událostem budoucím. Chtějí zapomenout na prožité strasti a okamžitě se pustit do napravení napáchaných škod: *Je to prvý vlak, který se rozejel po odumřelých, zmrtvělých kolejích. Prvá šichta, první lidé, kteří se rozjeli do města, aby pomohli křísit práci, výrobu. Vpředu na lokomotivě je neumělá rudá hvězda. Je to vzrušující chvíle i pro všechny, kteří jedou a nad nimiž vlaje rudý prapor. To oni poprvé bez pánu, sami o své vůli, jedou organizovat práci. Jedou obhlédnout svá pole, své lány. Továrny. Co a jak, s čím započít. Na takovou chvíli se v životě nikdy nezapomíná. Tak*

---

⁷¹ HEMELÍKOVÁ, Blanka. *T. Svatopluk*. [online]. Dostupné z: <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=869>>. [25.2.2012].

začínala nová éra československých dějin.⁷² Záhy je nicméně zřejmé, že volání po klidu a míru pravděpodobně v nejbližší době vyslyšeno nebude. Objevují se zde totiž dva názory, jež mají diametrálně odlišné představy o budoucím uspořádání, vyprofilují se zde dvě nesmiřitelné skupiny, z nichž každá chce mít hlavní slovo při organizování práce i společnosti – skupina komunistická a kapitalistická. Mezi těmito dvěma světy tudíž zákonitě musí dojít k zápasu. K zápasu zdlouhavému a s nejasným koncem, který může mít pouze jednoho vítěze, jenž bude moci zrealizovat své představy o světě. K zápasu, ve kterém ale jen jedna strana dodržuje zásady čestného boje.

Místem střetu se stává prostředí bývalého Baťova obuvnické koncernu, ve kterém vládu do svých rukou převzal lid. Svrhne bývalého ředitele Šorfu, jenž za okupace kolaboroval s nacisty, a za národního správce si zvolí bývalého dělníka Josefa Langa. Ten se sice své povinnosti ujme s nadšením a elánem, nicméně vytčené úkoly jsou nad jeho síly. Stále více podléhá vlivu nekomunistické reakce, jejímž cílem je sabotovat snažení komunistických dělníků a funkcionářů, a dokázat tak neefektivnost a neúčinnost jejich způsobu řízení podniku. Plány reakce organizuje bývalý majitel továrny Jakub, syn zakladatele, jenž v roce 1939 emigroval a v současné době sídlí v Brazílii. Jeho cílem je ale nejen návrat do vlasti a opětovné získání majetku do svých rukou, ale za pomoci svých stoupenců a Američanů hodlá ovládnout celé Československo. Při realizaci svých plánů se nezastaví před ničím: *Když konečně generál Davis přece jen pochopil, prohlásil, že nemůže být problémem celou tu prašivou zemičku obsadit vojensky. „Toto osvobození bude, prosím, skutečně v dohledné době“, vysvětluje Jakub. „Cirka během dvou tří měsíců, neboť lid strádá, takže vládní kruhy z tohoto titulu počítají s krizí, s pučem, který to rudým zatrhne. Ovšemže bychom uvítali několik těch atomových bombiček, kdyby byly prsknuty na správná místa. Tím by se celé to ponaučení uspíšilo.“*⁷³ Vlivem zločinů, podvodů, lži a vydírání moc nekomunistů roste, a osud továrny Botostroj je tak vážným způsobem ohrožen.

Tato situace naštěstí nenechává chladným komunistu Trlicu, jenž byl jako bývalý partyzán zvyklý pro své přesvědčení dennodenně nasazovat svůj život v boji s nacistickými okupanty a své povinnosti je odhodlaný dostát i v těchto okamžicích. Za cenu velkého osobního ohrožení pronikne mezi příslušníky reakce a pomalu odhaluje

---

⁷² TUREK, Svatopluk. *Bez šéfa*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1987. S. 22.

⁷³ TUREK, Svatopluk. *Bez šéfa*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1987. S. 365.

jejich nekalé plány. Jeho aktivita sice pomáhá odhalit praktiky nekomunistů a nakonec umožní jejich potrestání, zároveň za ni ale Trlica musí zaplatit nejvyšší daň – je reakcí zavražděn. Jeho hrdinství a odhodlání ale zapomenuty nejsou a stávají se inspirací pro další boj s nepřáteli. Kniha vrcholí v období února 1948, který přináší nejen vítězství komunistů na celonárodní úrovni, ale představuje také okamžik, kdy se s nekomunisty vypořádávají rovněž obyvatelé Zlína. Tento mezník jim tedy přináší možnost se konečně bez překážek vrhnout do budování nových poměrů, poměrů, které jim mají zajistit spravedlivější uspořádání společnosti a důstojnější podmínky pro práci.

4.2.2 Rozbor díla

Děj příběhu se odehrává v prostředí továrny, v prostředí jednoho z největších podniků v republice, jenž v románu plní zásadní roli. Toto místo totiž symbolizuje samotnou podstatu kapitalismu, na jedné straně je na něm ukázána velikost a síla, kterých je možno díky organizačním schopnostem člověka (kapitalisty) dosáhnout, na straně druhé je ale odkryta cena, za kterou je této slávy dosaženo. Síla kapitalismu totiž podle komunistů stojí na otrocké práci dělníků a jejich vykořisťování. Pravděpodobně bychom tudíž nemohli najít příhodnější místo, na němž by měl probíhat boj komunistů za zrealizování jejich představ o světě, místo, kde by byl pád kapitalismu symboličtější. Tento boj tudíž není záležitostí regionální (tak jako tomu bylo v *Bitvě*), nýbrž je sledován celým Československem: *Tento boj byl o to těžší, že právě na tento koncern, na jeden z nejproslulejších podniků, byl upřen zrak všech v republice. Udrží komunisté to, co šéf vybudoval? Dokáží, aby to šlo i bez bývalého šéfovského karabáče? Podaří se jim udržet lid na uzdě? Vyhraje to Moskva, anebo Amerika? Prostě všichni se znenáhla začínali dívat na tento podnik jako na zkušební kámen národního podnikání. Nepřátelé s jízlivou nedočkavostí, pesimisté s obavami a úzkostí, jiní s netečnou lhostejností, opravdoví komunisté pak s tvrdošijnou neústupností a vírou.*⁷⁴ Je proto logické, že se kapitalisté odmítají vzdát. Ve snaze udržet své pozice jsou ale schopni čehokoliv, páchají zločiny a krutosti, nezastaví se před ničím a před nikým. Jejich počínání není ale jedinou překážkou, které úsilí komunistů ztěžuje. Musí se rovněž potýkat s nedůvěrou dělníků, s jejich strachem z návratu předcházejících poměrů, s jejich obavami z pomsty

---

⁷⁴ TUREK, Svatopluk. *Bez šéfa*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1987. S. 89.

bývalého majitele. Langova výchozí pozice tudíž není příliš optimistická: *Zatím nemá zdání, jak to provede, bezpečně ví jen jedno, že bude třeba těžkého boje, velkých trampot s lidskou neuvědomělostí, s lidmi, které bude třeba teprve učit žít, učit být vlastními pány, učit je ještě i něčemu jinému, než jen spekulovat s prémie, platem, penězi, s místy. Lang ovšem počítá s pomocí komunistické strany, Nikodýma, s odbory.*⁷⁵

Fakt, že Lang své úloze nedostojí a naopak stále více podléhá opojení vlastní mocí, z něj dělá pravděpodobně nejzajímavější postavu knihy, neboť se vymyká konceptu černobílého vidění světa tak, jak jej nastavil Řezáč a jaký do značné míry uplatňuje i Turek. Nemůžeme jej totiž označit ani za postavu stoprocentně kladnou, či stoprocentně zápornou. Lang není žádný prospěchář, jenž se přidal ke komunistům v předtuše příležitosti závratné kariéry. Je to přesvědčený člen strany, který na sebe s funkcí ředitele velkého závodu vzal obtížný úkol, jehož se zhostil s nezdolnou energií a velkými plány. S vedením podobného podniku nicméně nemá žádné zkušenosti, proto je přirozené, že využívá pomoci odborníků – zastánců starého režimu. Lang upřímně věří, že je dokáže přesvědčit o správnosti nových společenských potřeb a cílů. Zpočátku si proto ani neuvědomuje, že stále více podléhá jejich vlivu, tito prohnání manažeři navíc záhy objevují jeho největší slabinu – sklony k samolibosti. Systematicky v něm proto začnou pěstovat přesvědčení o vlastní neomylnosti a důležitosti, a tím vytvářejí (a následně stále více prohlubují) vzdálenost mezi Langem a dělnickým kolektivem i mezi jeho nejbližšími přáteli. Toto odcizení se stále zvětšuje, když Langa začnou správci továrny zatahovat do svých machinací a intrik a když se z řad komunistů ozvou na jeho adresu první slova varování a kritiky. Společenský úkol, jehož se ujal, odsouvá stále více do pozadí a jedinou realitou se pro něho nyní stává otázka udržení a upevnění osobní moci: *„Lidi se na nic neptáte, a když s něčím přijdou, tak je buď ignorujete, nebo zesměšňujete, dáte jim po prstech. Je to i ten případ děvčat z punčocháren.“* Nikodým připomíná, že zřejmě obcházejí jak stranické, tak i odborové organizace, jejichž funkcionáře prosazuje ředitelna často i proti vůli dělnictva. *„I v tom kopírujete šéfa, i když to děláte jinými metodami. Jen a jen abyste měli všude svoje lidi. Co vás vlastně pálí?“* ptá se Nikodým. *„Místo abyste se obraceli na nás jezdíte do Prahy, kde botami a nylonkami podplácíte úředníky na ministerstvech. Kupujete si je dárky? Což něco podobného nedělal i šéf?“*⁷⁶ Svoji chybu si Lang uvědomuje příliš pozdě a jeho pád je

⁷⁵ TUREK, Svatopluk. *Bez šéfa*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1987. S. 39.

⁷⁶ TUREK, Svatopluk. *Tamtéž*. S. 309-310.

tudíž nevyhnutelný – během únorových dnů roku 1948 je odvolán z funkce. Jeho morální selhání je navíc ještě zdůrazněno rozpadem rodiny.

Turek tak prostřednictvím Langova osudu nabourává schéma komunista – kladný hrdina, kapitalista – padouch a nastoluje myšlenku, že stranická legitimace z nás dobrého člověka neudělá, důležité jsou naše činy a naše přesvědčení. Považuje za nezbytné, aby členové komunistické strany byli plně ztotožnění s jejím programem, s nadšením se podíleli na budování nových poměrů a se stachanovským úsilím plnili stále nové úkoly. Vyjadřuje přesvědčení, že pouze pracovití a uvědomělí komunisté budou platnou a plnohodnotnou součástí nové společnosti. Dobrovolná práce a stranické úkoly tak představují pro hrdiny hlavní náplň jejich života, straně jsou oddáni tělem i duší, nelibě nesou zpochybňování své loajality. To je příklad i soudruha Pazdery, věrného komunisty, jenž je však v důsledku záškodnické činnosti reakce ze strany vyloučen. Tento akt vnímá jako velkou a hlubokou ránu, nabývá pocitu, že se mu hroutí celý svět a že ztrácí své dosavadní jistoty: *Pazdera je nervově zničen. Neví teď najednou, jak žít dál. Měl-li tehdy při oné dūtce z okresu pocit, jako by se ocitl ve smyčce, pak dnešní stav je podobný smrti. Jako by mu zpřeráželi ruce. Když se o tom dověděl, ani hned nepochopil. „Cože? Mne ze strany?“ Pak pocítil ostré bodnutí u srdce. Zrudl, sotva dech popadal.*⁷⁷ K vážnosti a důvěryhodnosti komunistické strany má přispívat rovněž postava Klementa Gottwalda, jenž je vyobrazen jako člověk zajímavější se o veškeré dění v republice. Vyslyší osobně každého dělníka, zve si k sobě delegace, s každým si rád pohovoří. Jeho projevy poslouchají všichni dělníci, lidé při nich slzí dojetím, cítí Gottwaldovu podporu a jsou vděční za jeho zájem, považují jej za ochránce i přítele.⁷⁸ *„Dostal jsi dopis,“ povídá záhadně. Nikodým nedočkavě sáhne po dopise, rozevře obálku. „Tak,“ povídá, to ještě může mluvit. „Tak, prosím, dopis. Od Gottwalda. Osobní dopis. Milý soudruhu Nikodýme, píše.“ Dál už Nikodým nemůže, hlas se mu zadrhne. Marně se brání citu, který ho zaplaví. Vytrvale hledí na bílou plochu papíru. Popojde s dopisem dva tři kroky. Chtěl by skrýt své dojetí. „Chápeš, Běto? Do Prahy zve, abych přijel. Chápeš vůbec? Gottwald. Jeho dopis.“*⁷⁹

Podobně jako v *Bitvě*, tak i v románu *Bez šéfa* se komunisté musejí vypořádat s reakční činností svých protivníků, kteří vytrvale a systematicky narušují a hatí jejich

---

⁷⁷ TUREK, Svatopluk. *Bez šéfa*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1987. S. 294.

⁷⁸ BÍLKOVÁ-MIKULÁŠKOVÁ, Klára. *Cestou otevřenou : Český ideologický román socialistického realismu (1950–1955)* [online]. Dostupné z: <<http://www.sorela.cz/web/articles.aspx?id=48>>. [2.3.2012].

⁷⁹ TUREK, Svatopluk. *Bez šéfa*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1987. S. 468.

plány, a ohrožují tak výsledky jejich práce. A rovněž v Turkově díle jsou velmi snadno a jednoznačně identifikovatelní tak, aby čtenář ani na okamžik nepochyboval o jejich nekalých záměrech a mohl je proto ihned odsoudit. Vedle skupin nepřátel, jež byly uvedeny již v Řezáčově románu (kapitalisté, členové nekomunistických stran, vlastníci, správci továren, inteligence apod.), se navíc objevuje další velký rival – církev. Církevní organizace je prezentována jako zkorumpovaná, její příslušníci na všech pozicích církevní hierarchie (od jednotlivých farářů až po samotného papeže) se neštítí žádného zločinu při honbě za co největší osobní mocí. Komunisté považují náboženství za zbytečné a za přežitek dob minulých, proto se uchylují k potlačování víry i jejich symbolů. Komunismus nabízí vlastní zásady a duchovní zázemí. Kladné postavy (například mladá dělnice Stázka) proto opouštějí křesťanskou víru a přijímají učení marxismu-leninismu.

Již bylo zmíněno, že pro Turkovo dílo je příznačná symbolika pro ztvárnění probíhajících změn. Jedná se například o ono prostředí továrny jako příznačného místa pro boj komunismu s kapitalismem. Podnik byl totiž poničen během války a za jeho destrukcí můžeme vidět symbolický zánik starého světa, starých poměrů a nástup nových, jeho obnova je sice nezbytná, bude ale stát na jiných, nových základech. Podobným způsobem můžeme chápat rovněž motiv jara. Kniha začíná v době konce druhé světové války, během jarních květnových dnů. Tyto okamžiky představují významný mezník – znamenají ukončení nelehkého období a přinášejí osvobození a víru v lepší časy budoucí. Jaro je tudíž představeno jako symbol míru, svobody a naděje. Oblíbeným motivem je i motiv příchodu.⁸⁰ Do podnikové redakce přichází nová posila, redaktor Prokop, jenž je zastáncem nového řádu. I on si musí poradit s pozůstatky starého myšlení a svým dílem se zapojit do přebudování minulých poměrů v lepší zítřky.

Budovatelské romány (patří mezi ně i díla *Bitva* a *Bez šéfa*) bývají líčeny vševědoucím vypravěčem ve třetí osobě, chronologicky a přehledně, neboť děj má být srozumitelný a snadno stravitelný pro široký okruh čtenářů. Vyprávěcí situace ve třetí osobě může být místy vystřídána vnitřním monologem jednotlivých postav, čímž je čtenáři přiblíženo jejich uvažování a snadněji tak odhaluje jejich charakter. Vypravování je často ožívováno přímou řečí, která na jednu stranu sice rovněž pomáhá

---

⁸⁰ BÍLKOVÁ-MIKULÁŠKOVÁ, Klára. *Cestou otevřenou : Český ideologický román socialistického realismu (1950–1955)* [online]. Dostupné z: <<http://www.sorela.cz/web/articles.aspx?id=48>>. [2.3.2012].

odkrývat myšlení osob, na druhou stranu ale může mít paradoxně negativní vliv na onu zdůrazňovanou přehlednost, neboť je někdy (zejména při různých schůzích a debatách) poměrně obtížné zorientovat se v jednotlivých promluvách postav.⁸¹ Navíc je Turkův text psán velmi osobitým stylem, autor se vyjadřuje velmi stručně a explicitně. Používá převážně krátké věty, časté jsou nevětné výpovědi, pro větší dramatizaci textu se uplatňují parcelované výpovědi: *Po schůzi technického vedení, která končí o půlnoci, jde Lang pěšky domů. Sám. Je pod mrakem. Město spí. Odněkud z dálky je slyšet psi štěkot. Tam dole v údolí svítí strojírna, noční směna. Slyšet vzdálený bzukot elektrárny. Odedávna stejný.*⁸²

4.2.3 Přijetí díla

Kladné dobové přijetí díla demonstrují (podobně jako u románu *Bitva*) tehdejší kritiky. Literární kritik Milan Jungmann ve svém hodnocení pojmenovává hlavní záměr knihy (potažmo celé literatury), který komunističtí ideologové očekávají – podílet se na budování socialistické společnosti: *Naše literatura snaží se krok za krokem přikládat stále účinněji ruku k dílu při výstavbě nového života v naší vlasti. V naší próze přibývají stále nová díla ze současnosti, která pomáhají našim pracujícím zbavovat se všeho starého a objevovat i utvrzovat v lidu ony kladné síly, z nichž vyrůstá nový člověk, s novým poměrem k práci i k lidem. Jednou z takových knih, které úspěšně plní toto poslání, je i nový román T. Svatopluka „Bez šéfa“.* Podle Jungmanna tedy tento román své poslání – angažovanost marxistické ideologii – plní beze zbytku, a to nejen díky autorovým uměleckým schopnostem, ale především díky jeho osobnímu zaujetí, vždyť i on sám se stal „obětí Baťova vykořisťovatelského kapitalismu“: *Z celé knihy čtenář cítí přímo hmatatelně autorovu velkou životní zkušenost, cítí, jak své lidi zblízka zná a jak jim rozumí. Mnozí spisovatelé málo znají život, problémy našich závodů a našich pracujících. Svatopluk má velkou přednost, že z tohoto života přímo přichází.*⁸³

V podobně pozitivním duchu hodnotí dílo také Jiří Hájek: *Nový román T. Svatopluka „Bez šéfa“ je jedním z těch děl naší současné literatury, které opět*

---

⁸¹ BÍLKOVÁ-MIKULÁŠKOVÁ, Klára. *Cestou otevřenou : Český ideologický román socialistického realismu (1950–1955)* [online]. Dostupné z: <<http://www.sorela.cz/web/articles.aspx?id=48>>. [2.3.2012]

⁸² TUREK, Svatopluk. *Bez šéfa*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1987. S. 133.

⁸³ JUNGSMANN, Milan. Nová kniha T. Svatopluka *Bez šéfa*. *Rudé právo*. Č. 178 (1953), roč. 33, s. 4.

posunuje bojovou frontu umění o veliký kus vpřed do zápasů za nový život naší země. Neilustruje jen známé these, nýbrž po příkladu velkých děl sovětské literatury vyzdvihuje velké ústřední otázky života. Dějem i některými románovými hrdiny navazuje na *Botostroj*, v němž Svatopluk vytvořil ve třicátých letech drtivou obžalobu příslušníků baťovského „amerikanismu“ ... Tito hlasatelé „evangelia silných“ nežijí pro nic než pro špinavé, živočišné obžerství života, pro obnovení své neomezené moci nad „lidským stádem“. Vidouce hroutit se svůj svět, nepřestávají věřit na moc peněz, lži, zločinu a podvodů. Hájek tedy oceňuje fakt, že kniha naplňuje komunistické požadavky - popisuje zákeřné činy buržoazie a čtenáře před těmito úskoky kapitalistů varuje. Zdůrazňuje, že proti těmto skutkům je třeba zasáhnout a za blaho republiky bojovat: *Proti třeštění bezohledně se požírajících dravců rodí se v Svatoplukových kladných hrdinech nová, pravdivá krása života. Je to krása tvrdého a těžkého boje za nový, krásný, tvořivý život, je to krása pevných a spolehlivých lidských vztahů, uspokojení z dobře vykonaného díla, jež slouží všem, hrdé lásky k člověku, důvěry v něho. Je to krása života gottwaldovské epochy naší země.*⁸⁴ Na těchto slovech můžeme vidět, že agitační funkci neplnily pouze vlastní budovatelské romány, ale také jejich recenze.

Jak Jungmann, tak Hájek věnují poměrně velký prostor postavě Langa, v jeho hodnocení se ale rozcházejí. Jungmann jej chápe jako zápornou osobu od samého začátku: *V Langovi žije měšťák, který v rozhodném okamžiku zklame. A opravdu, brzy se ukazuje, že Lang nešel bojovat za věc dělnické třídy, ale za svou prestiž. Nebylo náhodou, že se v minulosti dostal na čas mezi trockisty. Má brzy konflikt se závodní radou, nepřijímá kritiku soudruhů a podléhá stále více své samolibosti. Pohrdá lidmi a vidí jen sebe.*⁸⁵ Naproti tomu Hájek jej spíše považuje za oběť činnosti buržoazie: *Jedním z ideově a umělecky nejsilnějších a v naší literatuře dosud vůbec nezachycených typů Svatoplukova románu je ředitel Lang. Jak se tento člověk, původem dělník, který si získá nemalé zásluhy o obnovení provozu v závodě, který pracuje zpočátku obětavě, dostává přímo do vleku nepřátel? První příčinou je ovšem jeho důvěřivost ke skrytým nepřátelům v rouše „nepostradatelných odborníků“, jako je Andrla a jiní ... V celé složitosti Langova vývoje, v němž drobné chyby přerůstají ve velké, v němž hraje roli i jeho lidské odcizování vlastní rodině, ukazuje Svatopluk s neobyčejnou naléhavostí*

---

⁸⁴ HÁJEK, Jiří. Průkopnické dílo naší literatury. K románu T. Svatopluka *Bez šéfa*. *Literární noviny*. Č. 34 (1953), roč. 2, s. č. 4.

⁸⁵ JUNGSMANN, Milan. Nová kniha T. Svatopluka *Bez šéfa*. *Rudé právo*. Č. 178 (28.6.1953), roč. 33, s. 4.

varovného příkladu všem, kdo byli dělnickou třídou vyzdviženi na vedoucí místa, veliké nebezpečí měšťáckých přežitků, individualistických kariéristických sklonů, které mohou rozvrátit i cenné pracovníky.⁸⁶

Celkově můžeme říci, že obě recenze vyznívají výrazně pozitivně. Drobné výtky jsou směřovány pouze k formální stránce díla, kritizována je zejména autorova záliba v krátkých větách. Jungmann k této otázce napsal: *Tento styl dovede stupňovat napětí. Někdy však jeho věta zní příliš jednoduše a úsečně.*⁸⁷

4.3 Budovatelské romány

Z výše uvedených rozborů je zjevné, že se budovatelské romány podobají jak svým tématem, motivy, dějem, zápletkami, pojetím světa, charakteristikou postav, tak i vyprávěcími postupy. Jsou u nich snadno patrné záměry, s nimiž byly psány – propagandistický a agitační. Díla měla ukázat přeměnu dosavadní společnosti v socialistickou, jejich úkolem bylo legitimizovat nové společenské vztahy a novou skutečnost. Základním motivem je přeměna poměrů, zrealizování vize o šťastné budoucnosti, lepší a spravedlivější společnosti, která má nevyhnutelně přijít. Uskutečněním těchto záměrů má být naplněn smysl dějin, neboť vývoj podle komunistů neodvratně směřuje kupředu, ke komunistické společnosti - k vysněnému ráji.⁸⁸

Umělecká a myšlenková neudržitelnost ideologické normy vedla k tomu, že začala být budovatelská koncepce prózy záhy rozrušována. Jak již bylo řečeno, první fáze odklonu se projevila již mezi lety 1954-1956. Obnovoval se důraz na psychologii postav, pozornost je věnována procesu postupného si uvědomování společenské role jedince a jeho místa ve společnosti. V souvislosti s tím se začaly objevovat také motivy pochybností a váhání, byť stále ještě korigované závěrečným přihlášením se k nové

---

⁸⁶ HÁJEK, Jiří. Průkopnické dílo naší literatury. K románu T. Svatopluka *Bez šéfa*. *Literární noviny*. Č. 34 (1953), roč. 2, s. 4.

⁸⁷ JUNGSMANN, Milan. Nová kniha T. Svatopluka *Bez šéfa*. *Rudé právo*. Č. 178 (28.6.1953), roč. 33, s. 4.

⁸⁸ BÍLKOVÁ-MIKULÁŠKOVÁ, Klára. *Cestou otevřenou : Český ideologický román socialistického realismu (1950–1955)* [online]. Dostupné z: <<http://www.sorela.cz/web/articles.aspx?id=48>>. [9.3.2012]

společnosti. Za přelomové dílo byl v tomto směru považován *Občan Brych* Jana Otčenáška.⁸⁹

4.4 Jan Otčenášek – Občan Brych

Jan Otčenášek se narodil 19. listopadu 1924 v Praze v rodině truhláře. Vystudoval obchodní akademii. Poté byl krátce nasazen na práce v Německu, v letech 1944-1945 pracoval v továrně Avia Letňany, kde byl činný v ilegální skupině mládeže Předvoj. Po 2. světové válce zahájil studium estetiky na Filozofické fakultě Karlovy univerzity, ale z rodinných důvodů jej nemohl dokončit. Pracoval jako úředník, od roku 1952 působil v sekretariátě Svazu československých spisovatelů – nejprve jako řadový pracovník, později jako první tajemník. Od roku 1960 se plně věnoval literární činnosti. Jeho jméno je také známo v souvislosti s filmovou dramaturgií. Zemřel 24. února 1979.

Otčenášková tvorba není příliš rozsáhlá. V próze tíhl zejména ke společenským románům, mezi jeho díla patří *Plným krokem*, *Občan Brych*, *Kulhavý Orfeus*, *Když v ráji pršelo* či nedokončený román *Pokoušení Katarína*. Psal ale rovněž novely, například *Romeo, Julie a tma* nebo *Mladík z povolání*. Je také autorem televizní hry *Romeo a Julie na konci listopadu*, dramatu *Víkend uprostřed týdne* a několika televizních scénářů.⁹⁰

4.4.1 Děj románu

Kniha *Občan Brych* se dělí na šest částí: Preludium, Vichry, Zmatky, Rozhodnutí, Útěk a Cesty. V Preludiu se seznamujeme s hlavním hrdinou Františkem Brychem v době jeho dospívání. Pocházel z chudé rodiny (jeho otec zemřel krátce po první světové válce, matka pracovala jako pradlena), jedině východisko z těchto nuzných poměrů spatřoval v pilném studiu. Na gymnáziu se seznámil s Ondřejem Rážem, synem bohatého majitele činžovních domů a vlastníka železářského velkoobchodu. V úvodní části knihy je vyličená podoba přátelství obou těchto chlapců, které více než na vzájemné důvěře a úctě stálo na oboustranných výhodách. František

---

⁸⁹ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 II*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007. S. 259.

⁹⁰ BLAŽÍČEK, Přemysl. *Jan Otčenášek*. [online]. Dostupné z: <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=833>>. [20.3.2012].

dával Ondrovi opisovat úkoly a za to od něj dostával svačiny a měl možnost navštěvovat Rážův přepychový dům. Po maturitě se ale jejich cesty rozdělily.

Brych se po válce, kdy byl vězněn v německém koncentračním táboře, vrátil domů a dostudoval práva. Díky svému strýci Mizinovi získal práci úředníka ve Společnosti pro chemickou výrobu. Vlastní příběh románu začíná 21. února 1948, v době vrcholících politických a společenských změn, kdy zve Ondřej Františka na shromáždění na Staroměstském náměstí. Brych si zde postupně začíná připouštět nesmiřitelnost obou světů – komunistického a kapitalistického. Je vystaven vnitřnímu dilematu, na kterou stranu se má po převratu postavit. V debatách s nejrůznějšími lidmi si pokládá základní otázky: Na čí straně je v tomto společenském střetu pravda? Je možné si v této situaci zachovat osobní nezávislost? Po silném vnitřním boji nabývá přesvědčení, že se s novým režimem nedokáže ztotožnit, neboť likviduje jeho demokratické ideály, a proto se rozhodne emigrovat.

Mezi utíkájícími se setkává i s Irenou, Rážovou manželkou a svou bývalou láskou, kterou k odchodu donutil právě její muž. V napjatém čekání na průvodce poblíž hranic ale odpůrci komunistů ukazují svoji pravou tvář. Vychází najevo jejich skutečný charakter, jejich bezcitnost, bezohlednost, lstivost a chamtivost. František si uvědomuje, že do toho světa nepatří, a rozhodne se vrátit. Dochází však ke střetu, během něhož jeden z kapitalistů Boris Tajchman (mající již na svědomí těžké zranění Irenina bratra) po Brychovi vystřelí. Naštěstí se ale Františkovi i Ireně podaří uprchnout a společně se vracejí do Prahy, plni nového očekávání.

4.4.2 Rozbor díla

Román *Občan Brych* vyšel roku 1955 a setkal se s příznivým přijetím jak u čtenářů, tak u kritiků. V době, kdy se teprve začínalo hovořit o krizi socialistického realismu, se odchyluje od tradičních schémat budovatelských románů a do centra děje nestaví proletáře (tak, jako jsme mohli pozorovat u předcházejících děl), nýbrž intelektuálního váhavce, jenž zpochybňuje (byť jen dočasně) oficiální „pravdy“. Nastoluje problematiku příslušníků inteligence, kteří vyrostli a formovali se v době kapitalismu a kteří se po únorových událostech musí vyrovnat s novou skutečností. Jan Ržounek ve svém díle věnovaném Janu Otčenáškově k tomuto tématu říká: „*Otčenáškův*

*Občan Brych předjímá tyto otázky předvídavě a odvážně. Netají se nijak tím, že pro inteligenci tohoto typu nebyl poválečný vývoj jednoduchou záležitostí. Československá inteligence v době první republiky pocházela ve své většině z maloburžoazních vrstev. Prudký vzestup československé velkoburžoazie a její protilidová politika sblíží myslivou inteligenci s pracujícím lidem a dělnickou třídou. Tato část sympatizuje s bojem pracujícího lidu, současně však její třídní původ a především její ekonomická závislost na buržoazii ji zavádí do područí maloburžoazních iluzí o demokracii a svobodě, šířené u nás Masarykem a později Benešem. Jsou to iluze, hlásající mimo jiné nadstranickost inteligence, její názorovou a politickou nezávislost na společenských třídách, její nepolitičnost v třídním boji buržoazie a proletariátu.*⁹¹

Uvedená slova v podstatě charakterizují postoj, který v úvodu knihy František Brych zastával. Do probíhajícího zápasu mezi kapitalismem a komunismem se nechtěl žádným způsobem zapojovat, houževnatě lpěl na svých představách o nadstranickosti:

K Brychovi: *„Jsem zvědav, koho budeš ve volbách volit, kam ty vlastně patříš?“*

„Povím ti to: budou-li vyhrávat komunisté, budu volit lidovce nebo ...“

„A budem-li vyhrávat my?“

„Pak volím komunisty, docela určitě. Demokracie v tomto státě vyžaduje politickou rovnováhu, a jestli ji něco ohrožuje – pak je to jedině stranický fanatismus a dogma zleva jako zprava.“

*„Důkladná pitomost, jakou plodí jen inteligentská hlava!“*⁹²

Chceme-li hledat kořeny tohoto Brychova postoje, je nutné se blíže zaměřit na jeho dětství a mládí vyplněné bídou, chudobou i závislostí na pokořujícím přátelství s Rážem. Přes tyto těžkosti si uchoval svou hrdost a víru v lepší budoucnost. Naději vidí v pilném studiu, kterému obětuje všechn svůj čas i energii. Tento kolotoč věčné dřiny a odříkání jej ale stále více odcizuje od okolního dění; jeho snaha vydobýt si svůj společenský statut na základě píle a nadání, snaha dosáhnout vlastní nezávislosti jej izoluje od problémů společnosti. Jeho dosavadní zkušenosti jej tudíž vedou k přesvědčení, že může stát nad politickými stranami, že může stát mimo dění.⁹³

---

⁹¹ RZOUNEK, Vítězslav. *Jan Otčenášek*. 1. vydání. Praha : Československý spisovatel, 1985. S. 44.

⁹² OTČENÁŠEK, Jan. *Občan Brych*. 14. vydání. Praha : Československý spisovatel, 1987. S. 35.

⁹³ RZOUNEK, Vítězslav. *Jan Otčenášek*. 1. vydání. Praha : Československý spisovatel, 1985. S. 45-46.

Tyto jeho iluze o vlastní nezávislosti se ale v průběhu únorových dnů začínají hroutit. Brych se dostává do kontaktu s průvodem demonstrantů, kteří žádají demisi nekomunistických ministrů. Tato událost na něj hluboce zapůsobí, je to pro něj zážitek, který ani v nejmenším neočekával: *Poznal, že i on je zasažen silou, která sršela kolem nich. Měl ji v těkavých očích, pod kůží, ve zrychleném dechu. Taková chvíle, která bere tvé srdce do hrsti a drtí je svým dechem – jako v osmatřicátém, v květnu před třemi roky – je tady! Tady se cosi počíná, co znovu změní lidské životy, uvědomil si Brych s úžasem.*⁹⁴ Brych, tak jistý si svou pravdou, si poprvé uvědomuje, že tyto okamžiky nelze přičítat obvyklému politickému boji, nýbrž že před jeho očima probíhají velké společenské změny. Svět se rozdělil na dva tábory a on si dříve, či později bude muset nevyhnutelně položit otázku, kam vlastně patří, na čí straně je podle jeho názoru pravda. Jeho dosavadní myšlenkový svět tak dostává první trhlinu.

Brych se sice zpočátku vzpírá tomuto poznání a obelhává sám sebe. Otázka, na kterou stranu se přidat, ale už před ním stojí zcela konkrétně a naléhavě: *Možná, že se bude i střílet, že se zem rozdělí na dva tábory ... Ten za mnou ví, proti komu by obrátil zbraň, pomyslí si Brych. I Ondra to ví, i Beran. A já? Kam vlastně patřím já? Přepadla ho dnes už po bůhvíkolikáté zneklidňující otázka.*⁹⁵ Jeho iluze o demokracii a svobodě jej stále silněji přetahují na stranu reakce, na druhou stranu ale Brych nemůže nevidět, že se jeho názory na poctivý život nekryjí s kapitalistickou morálkou. Jeho vnitřní konflikt tak stále narůstá, je naplněn nevýslovným zmatkem, v nastalé situaci se snaží nalézt nějaké jistoty a hodnoty. Během rozhovorů se svými známými z obou táborů Brych vyslechne nejrůznější argumenty, klady i zápory obou stran. Kapitalisté jej varují před neodborným a nezkušeným vedením podniků komunisty, jež bude mít za následek rozvrat hospodářství: *„Jsem přesvědčen, že jeho odbornost bude pozůstatvat z perfektní znalosti marxistické terminologie rozhodně více než ze zkušeností v mezinárodním obchodě, předpokládám, že nedostatek skutečných odborníků ve všech oborech bude jedním z nejdůležitějších činitelů, který bude působit na vývoj poměrů v komunistickém státě směrem k absolutní nule.“*⁹⁶ Navíc, přestože Brych nezavrhne myšlenku socialismu, odmítá komunistické praktiky: *Ano – jen hlupák nebo zločinec se mohl postavit proti socialismu! Ale teď se mu zdálo, že procitl z jakéhosi růžového snu a že stojí proti drsné zdi! Tak si to nepředstavoval! Teror, diktatura, akční výbory,*

⁹⁴ OTČENÁŠEK, Jan. *Občan Brych*. 14. vydání. Praha : Československý spisovatel, 1987. S. 37.

⁹⁵ OTČENÁŠEK, Jan. *Tamtéž*. S. 51.

⁹⁶ OTČENÁŠEK, Jan. *Tamtéž*. S. 125.

*dělnická milice! Strach a nenávisť! Vyřizování účtů! Chaos na pracovišti.*⁹⁷ Druhá strana ale argumentuje mnohem závažnějšími skutky, kterých se dopouštějí kapitalisté za pomoci západních zemí: „*A přece se mýlíte, doktore! Dějí se dnes vážné chyby, přiznávám. Mohl bych vám jich vyjmenovat víc, ale – to je smetí! Co tím dokazujete? Šermujete drobnými přehmaty, ale já vám řeknu jiná, ta hlavní, rozhodující fakta ... ta základní: na Západě začínají zbrojit, vy o tom musíte vědět! Chystají křížáckou válku ... proti socialismu! A není jiné cesty než jít s nimi nebo proti nim, doktore!*“⁹⁸ Tím výčet kapitalistických negativ ještě nekončí: „*Jste ctitelem preludu, kapitalistického podvodu se svobodou jedince, ale já vám říkám, že jedinec nemůže být svobodný ve vykořisťovatelské společnosti! Ovšem – ta svoboda, která dnes v tomto státě je ... je svoboda většiny - opravdové většiny – ta připouští strach, ano, strach šmelinářů, gaunerů, sabotérů, všelijaké té škůdcovské havěti.*“⁹⁹

Je zřejmé, že okamžik pravdy se blíží, neboť nutnost učinit definitivní rozhodnutí je nevyhnutelná. Brych tak stojí před nejtěžším okamžikem svého života – má zůstat ve své vlasti a začlenit se do socialistické společnosti, nebo utéci společně s Rážem za hranice a zůstat věrný svým ideálům a snům o demokratické společnosti. Zlomový okamžik přichází ve chvíli, kdy jeho strýc odhalí, že se Brych pokusil rozmnožovat ilegální letáky, a vyhrožuje, že Františka udá. Brych zpanikaří a rozhodne se emigrovat. Do poslední chvíle ovšem není přesvědčen o správnosti tohoto jednání. Není proto překvapivé, že během dramatických okamžiků strávených ve srubu poblíž hranic nastává další (tentokrát definitivní) obrat. Ve vypjaté situaci vychází totiž na povrch pravá povaha jeho kapitalistických společníků. Tváří v tvář měšťáctví bez masky vidí pouze faleš, chamtivost, krutost, lest a přetvářku a uvědomuje si, že do této společnosti nepatří: *A tady, pár set metrů od pomezí, pod rozhoupanými korunami stromů, na konci cesty v něm začalo svítat. Po chvíli povstal, napřímil se, zhluboka nadechl ostrý vítr, vanoucí po vrcholcích stromů z údolí, omílající temná úbočí, a pak vkročil zpět do chaty. A zdálo se mu, že sem přišel kdosi jiný, jiný člověk.*¹⁰⁰ Společně s Irenou se proto rozhodne vrátit zpět a zůstat v rodné zemi. Je nicméně zajímavé, že s novým režimem se neztotožní plně a do komunistické strany odmítá (alespoň prozatím) vstoupit: „*Celý den jsem včera přemýšlel: co dál? Co mohu dělat dál?*

---

⁹⁷ OTČENÁŠEK, Jan. *Tamtéž*. S. 231-232.

⁹⁸ OTČENÁŠEK, Jan. *Občan Brych*. 14. vydání. Praha : Československý spisovatel, 1987. S. 366.

⁹⁹ OTČENÁŠEK, Jan. *Tamtéž*. S. 361-362.

¹⁰⁰ OTČENÁŠEK, Jan. *Tamtéž*. S. 458.

Nejdřív se musím dát lidsky dohromady a pak... Ne – do strany ... k vám nevstoupím. Já nejsem komunista. Nemohu, poněvadž bych lhal.“¹⁰¹

Z výše uvedeného popisu je zřejmé, že se Otčenáškův *Občan Brych* výrazným způsobem liší od hrdinů vystupujících v budovatelských románech. Ti byli prezentováni zejména jako členové kolektivu, zdůrazňován byl jejich přínos pro přeměnu společnosti a budování nového režimu. Otčenášek však do centra vypravěčského zájmu staví jednotlivce a jeho vnitřní svět, snaží se vystihnout to, jakým způsobem probíhající změny ovlivňují názory lidí, jak se promítají do jejich myšlení.¹⁰² Přestože jednání postav i jejich osudy jsou i nadále determinovány zejména třídním zařazením a hrdinovo závěrečné přiklonění na stranu komunistů je nevyhnutelné, jedná se nepochybně o určitý posun. Primární zaměření na vykreslení postav potvrzuje ve svém tvrzení i sám autor: „*Nesnažil jsem se napsat román o únorových událostech, ale o jednom z miliónů našich občanů, kteří Únor prožívali. Kdybych napsal román o Únoru, musil by vypadat jinak a jeho děj by se soustředil na únorové události. Román Občan Brych z únorových událostí pouze vychází, exponuje všechny postavy v únorových událostech a v reakci jednotlivých postav na ně.*“¹⁰³ Ačkoliv v centru dění stojí právě Brych, z textu je patrné, že sociální změny se dotýkají každého člověka. Někteří se ve svých názorech pouze utvrzují (Bartoš, Ráž), někteří podobně jako František tápou (Mizina), někteří začnou pochybovat o svém dosavadním způsobu života (Irena), každý se však snaží v nových poměrech zorientovat.

Politické napětí je přítomno v každém okamžiku, společnost je rozdělena na dva tábory a tato dichotomie se promítá i do společenských vztahů. Mezi komunisty a kapitalisty narůstají bariéry, odlišné politické smýšlení vede k odcizování i mezi členy rodiny. V knize můžeme nalézt hned několik příkladů. Irena se rozhádá se svým bratrem, přesvědčeným komunistou, který se nedokáže smířit s tím, že se provdala za bohatého kapitalistu. Irena se tak v průběhu celého příběhu pohybuje na hranici mezi oběma světy a (podobně jako Brych) hledá své místo. Konflikt rovněž probíhá v rodině Miziny, strýce hlavního hrdiny, jenž do komunistické strany vstoupil čistě z pragmatických důvodů, s vidinou kariérního růstu. Ve skutečnosti komunistickými ideály pohrdá, a proto nedokáže pochopit jednání své dcery, jež do strany vstoupila

---

¹⁰¹ OTČENÁŠEK, Jan. *Tamtéž*. S. 481.

¹⁰² JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 II*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007. S. 305.

¹⁰³ RZOUNEK, Vítězslav. *Jan Otčenášek*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1985. S. 56.

z přesvědčení. V porovnání s budovatelskými romány tak můžeme v Otčenáškově díle pozorovat propracovanější sondu do rodinných vztahů.

Otčenášková schopnost ve své tvorbě předjímat problémy ostatními autory dosud nereflektované se projevila též v příběhu dělníka Patery, v němž jsou naznačeny (byť jen nesměle a zašifrovaně) zákulisní praktiky stranické politiky a její vazba na represivní aparát.¹⁰⁴ „Chováš se jako tvrdohlavý, zbabělý mezek, člověče! Dítě si hraje se sirkami! Varuji! Ještě jeden pošetilý krok, a budeš zničen pro porušení stranického tajemství!“

„To není stranické tajemství – to je moje tajemství!“ zabušil Patera do stolu. „A já nechci! Neunesu je, rozumíš! Strana je jen jedna, ne dvě – jedna, která o mně ví všechno – tu neznám! Kdo je to – ukaž mi její tvář! A druhá, která nic neví! Tu já znám a k té patřím.“¹⁰⁵

4.4.3 Přijetí díla

Románu se dostalo nejen jednoznačně pozitivního čtenářského přijetí, rovněž kladně jej přijala i dobová kritika. Jednotlivá hodnocení knihy se víceméně shodují v tom, že hlavní přínos nespočívá v popisu únorových a poúnorových událostí a následných společenských změn, nýbrž ve vylíčení toho, jak toto revoluční období bylo vnímáno lidmi, a zhodnocení toho, do jaké míry se s nastupujícím režimem ztotožňují. Podobně jako autor jej tudíž chápou jako „dílo o lidech tehdejší doby“.¹⁰⁶ Tato slova potvrzuje úryvek z recenze Svatoslava Svobody: *Říkám-li, že Jan Otčenášek umělecky zobrazil únorové události, pak myslím zejména na to, že napsal nikoliv historii, nýbrž že vykreslil osudy řady postav, jež byly často proti své vůli vtaženy do víru událostí a musily prokázat, s kým vlastně jdou.* Na Otčenáškově díle Svoboda oceňuje fakt, že hlavními postavami nejsou lidé výjimeční, předurčení k hrdinským skutkům, ale lidé chybující, pochybující, zkrátka takoví, s nimiž se může čtenář snadno ztotožnit. Charakterizuje je jako postavy, *jejichž tvář vám navždy utkví v paměti, jejichž osudy prožíváte s napětím. Souží vás jejich trápení, radujete se i z jejich štěstí, neboť*

---

¹⁰⁴ DOKOUPIL, Blahoslav a kol. *Slovník české prózy 1945-1994*. 1. vydání. Ostrava: Sfinga, 1994. S. 275.

¹⁰⁵ OTČENÁŠEK, Jan. *Občan Brych*. 14. vydání. Praha : Československý spisovatel, 1987. S. 486.

¹⁰⁶ RZOUNEK, Vítězslav. *Jan Otčenášek*. 1. vydání. Praha : Československý spisovatel, 1985. S. 67.

jsou to lidé vám blízcí. Rozněcují ve vás lásku i soucit, a o takových pak říkáme, že jsou životní. Takto vidí i hlavního hrdinu knihy Františka Brycha.¹⁰⁷ Nepovažuje jej za nepřítele režimu, jeho kolísání a váhavost omlouvá vlivy, jež na něj působí a strhávají jeho duši do zajetí falešných představ. V hodnocení těchto vlivů je ale naopak Svoboda značně nekompromisní (*nasákl jeden, který byl šířen již předmnichovskou školou ... jakoby ani nepostřehl, co špíny stříká z řádek děl buržoazních autorů ... apod.*).¹⁰⁸

Rovněž Bohumír Macák zdůrazňuje význam únorových dnů a označuje je jako *ohnisko, z něhož se zvedly prudké vichry sil, vrhající osudy lidí do bouřlivého zmitání, v němž jde o život.* Tyto převratné okamžiky vyvolávají nejružnější dramata a konflikty, probíhající události ovlivňují jednání lidí a jejich činy, působí na myšlení a city. Macák poukazuje na to, že se podařilo Otčenáškově znázornit složitost a nepřehlednost díky tomu, že se Brych ocitá v různých situacích a že se stýká s různými lidmi. Postavy v knize skutečně pocházejí z různého prostředí (dělnického, maloměšťáckého či buržoazní elity) a jsou příslušníky různých generací. Podle Macáka potom tato pestrost charakterů umožnila ukázat komplikovanost lidských vztahů v době poúnorové i intenzitu působení probíhajících událostí na lidi. Napsal, že *vzájemná vazba osudů dovolila autorovi ukázat základní konflikt doby, jak probíhal, byl řešen v nejružnějších hlavách a srdcích, ale také v nejružnějších společenských vrstvách a různých prostředích. Tato celistvost pohledu, jehož výslednicí je obraz skutečnosti velmi složitý, mnoho a různotvárný je jeden z největších výdobytků Otčenáškových pro další vývoj našeho románu.* Macák se tudíž domnívá, že se autorovi podařilo dobu vylíčit ve všech historických souvislostech a označuje jej za „básnické realistické dílo“. K tomuto tvrzení doplňuje, že *je to román o cestách, jimiž šli po únoru lidé za pochopením pravdy.*¹⁰⁹ Pozitivně rovněž vnímá skutečnost, že jsou postavy znázorněny jako osoby nedokonalé, chybné, a tudíž uvěřitelnější. Omylů se v knize totiž dopouštějí nejen reprezentanti světa buržoazního, ale i sám Brych, maloměšťák Mizina či komunisté Bartoš a Beran. Na druhou stranu se v Macákově recenzi objevují i určité výtky. Vylíčení buržoazie nepovažuje za výstižné (*Autor tu neukázal víc, než co známe odjinud: že tito lidé rádi pijí, vedou nesmyslné řeči, zachovávají konvenci, pod níž je závist a nenávisť.*) a také závěr příběhu nepovažuje za vhodný, neboť ve šťastném konci

---

¹⁰⁷ Svoboda dokonce uvažuje o apelativizaci propria Brych, jež by se podle něj mohlo stát označením pro tápající intelektuály.

¹⁰⁸ SVOBODA, Svatoslav. Občan Brych – svědectví o lidech v Únoru. *Mladá fronta*. Č. 80 (1956), roč. 12, s. 5.

¹⁰⁹ Pochopitelně pravdy, již prosazovali komunisté.

*jako nějakým zaklínadlem mizí dřívější složitost poměrů a vztahů, jako zázrakem vyřeší se rychle rozpory, jejichž hluboké kořeny byly dříve obnaženy. Jako by tu byl autor ochoten nevidět mnohé, aby vše rychle dovedl do konce. Přes tyto výhrady nicméně recenze vyznívá jednoznačně ve prospěch románu.*¹¹⁰

Literární kritik Sergej Machonin vyzdvihuje skutečnosti, že si autor dává za cíl formovat společnost a zapojit se do boje za uskutečnění socialistických plánů: *Domnívám se proto, že všechno, co v uměleckém organismu díla, počínajíc volbou tematu, rozestavením sil, určením ohnisek konfliktu až po jemné prostředky charakteristik, jež postihují nové, jen naší době vlastní rysy lidských charakterů, vztahů, společenské atmosféry, krajiny atd. míří pravdivě k dosažení umělceva záměrného socialistického cíle – že to všechno, co umělceva tvořivost takto záměrně mobilisuje, aby změnila společnost a člověka v ní s jasným vědomím k čemu je mění, patří do oblasti studia socialistické estetiky. Za základní motiv potom Machonin považuje Otčenáškovu myšlenku, že v zápase komunistických sil se silou světové reakce nelze zaujmout žádné střední, jakési vyvažující stanovisko. Nelze tudíž jednat jinak, než si mezi těmito dvěma stranami volit, neboť hledání jakési třetí cesty znamená napomáhat táboru reakce. Jde nepochybně o to svést v románu boj o Františka Brycha. Jde o to, odhalit iluze, které mu brání poznat pravdu. Jde o to dovést hrdinu k nevýratnému vlastnímu poznání, že stát nad pravdami, nad stranami, uniknout chodu dějin není možné. Jde o to ukázat, že Brych, stejně jako tisíce jemu podobných, v základě poctivých lidí a zejména představitelů inteligence najdou nakonec zákonitě a logicky, i když často za cenu krutého vnitřního zápasu, místo, jež jim přísluší: místo uprostřed milionů, stavících poctivě a usilovně novou republiku, lidí, kteří naplňují svou každodenní skromnou prací ideál socialistického soužití lidí. Z těchto slov je patrné, že kritik zdůrazňuje propagandistickou funkci díla, oceňuje zejména aplikaci marxistické teorie o zákonném vývoji společnosti (doprovázeném bojem protikladných sil) směrem kupředu. Machoninovu interpretaci podporuje i fakt, že komunistická pravda (*dějinná pravda Února*) v knize vítězí. Přesto Machonin připouští (i když pouze v závorce a jakoby mimochodem), že vykreslení záporných sil je místy přehnané a vytýká určitou překombinovanost: *Dojmem špatně aranžující režie působí ... postava, kterou přivádí autor do děje až v závěrečném líčení útěku, věřící katolík Markup je zcela neorganická,**

---

¹¹⁰ MACÁK, Bohumír. Lidé našich dnů (J. Otčenášek: Občan Brych). *Host do domu*. Č. 2 (1956), roč. 3, s. 66-69.

vešroubovaná do děje jen jaksi pro úplnost politické ilustrace. Podobně jako Macák také kritizuje ve spěchu uzavírané osudy některých postav.¹¹¹

Krátké hodnocení knihy *Občan Brych* podává také Miloš Pohorský, jenž oceňuje Otčenáškovu schopnost vylíčit postavy v nepřetržitém sporu a ideové konfrontaci a evokovat atmosféru rozhodujících okamžiků. Za klíčové považuje Brychovo rozhodnutí nezůstávat stranou a aktivně řídit svůj další osud. Zdůrazňuje to, že jeho postavy musí alespoň nakonec něco vážného chtít, a ne se jenom trýznit, analyzovat, trápit. Postoj diváka připadal Otčenáškově příliš snadný. Jedině spoluúčast, která je někdy vědomím společné odpovědnosti, někdy kamarádkou pomocí, někdy láskou, někdy rizikem, dává vnitřní uspokojení. Vyslovuje tak přesvědčení, že ačkoliv se Brych v závěru knihy s režimem neztotožnil zcela, jeho rozhodnutí zůstat ve vlasti a vědomí, že je součástí kolektivu, mu dodává naději.¹¹²

S předcházejícími hodnoceními ostře kontrastuje postoj, jenž k románu zaujala koncem roku 1968 Irena Zítková. V jeho sociálním obsahu a politickém zaměření (který, jak jsme se mohli přesvědčit, dobová kritika vyzvedávala) vidí schematismus a Otčenáška ironizuje jako nositele oficiálních poct. V její recenzi se můžeme dočíst, že ideální schéma politického vývoje určilo Otčenáškovým prózám nezáviděníhodný úděl školou doporučované, oficiálními vavříny ověčené beletrie.¹¹³

---

¹¹¹ MACHONIN, Sergej. Občan Brych se přihlásil do předsjezdové diskuze. *Literární noviny*. Č. 1 (1956), roč. 5, s. 5-6.

¹¹² POHORSKÝ, Miloš. Za Janem Otčenáškem. *Literární měsíčník*. Č. 3 (1979), roč. 8, s. 122-123.

¹¹³ ZÍTKOVÁ, Irena. Občan Brych a zajíci. *Mladá fronta*. Č. 332 (1968), roč. 24, s. 27.

5 Beletrie versus realita

Již bylo zmíněno, že komunističtí kulturní ideologové nabádali k politické angažovanosti tvůrců, výše uvedení autoři se tomuto požadavku přizpůsobili a jejich knihy byly psány s propagandistickým záměrem. V jednotlivých dílech ospravedlňovali předúnorové, únorové i poúnorové kroky komunistů, snažili se zdiskreditovat jejich odpůrce, a tím se podíleli na legitimizování nového režimu. Historické souvislosti byly záměrně zkreslovány a skutečnosti překrucovány tak, aby odpovídaly tehdejším potřebám a oficiálním výkladům průběhu událostí. Ideologický vliv byl upřednostňován před vlastními estetickými kvalitami děl, což je zřejmé i z převážně pochvalného vyznění dobových kritik.

Jedním z charakteristických rysů knih je vyobrazení protivníků komunistů (kapitalistů, příslušníků nekomunistických stran, správců továren, vlastníků, členů církve apod.) v nejhorším možném světle. Tito lidé se dopouštějí trestných činů, páchají sabotáže a provokace, znepríjemňují (ba přímo znemožňují) práci zapáleným komunistům, a tím ohrožují fungování republiky. Jejich cílem je dokonce ovládnutí státu a zavedení diktatury, ve které by proletáři i nadále trpěli v okovech otroctví (tyto záměry můžeme zřetelně vidět například v plánech bývalého majitele továrny Jakuba v díle *Bez šéfa*). Únorové události jsou tudíž líčeny jako nezbytná obrana proti „rozvracečům republiky“, jako odpověď komunistů na reakci připravovaný puč. Realita byla ale opačná a na získání monopolu moci se soustředili právě komunisté, a to již od roku 1945. Přitom se neomezovali pouze na parlamentní způsoby boje, ale hodlali využívat i další metody zápasu, na jejichž použití se cílevědomě připravovali a vytvářeli si k tomu účinné nástroje. Usilovali především o získání pozic v bezpečnostním aparátu. Ovládli postupně nejen samotné ministerstvo vnitra, ale také všechny vedoucí útvary aparátu, především vnitrostátní politické zpravodajství a politickou policii (Státní bezpečnost). V jejich prospěch dopadlo také rozdělení vlivu v těch masových a zájmových organizacích, které měly mít v nastávajícím mocenském zápase největší váhu (plně ovládli mimo jiné jednotné odbory, v jejichž ústředí měli předsedu Antonína Zápotockého). Když v druhé polovině roku 1947 vedení KSČ přistoupilo k ofenzivní politice, velmi významnou roli v procesu nastolení komunistické diktatury hrála právě Bezpečnost. K jejím významným metodám v boji proti nekomunistickým stranám patřily provokace (v beletrii naopak připisované činnosti reakce). K jejich organizování

byla při Ústředně Státní bezpečnosti dokonce zvláště ustavena skupina regionálních rezidentů, jejíž členové (řízení Ústřednou) měli přiděleny jednotlivé oblasti či regiony. Drobnějšími provokacemi¹¹⁴ zastrašovali nižší a krajské funkcionáře a vyvolávali v nich nejistotu. Velké akce měly postihnout celé strany, zdiskreditovat významné činitele nekomunistických stran, představit je jako nepřátele režimu a připravit s nimi politické procesy.¹¹⁵ Mezi významné provokační akce, které proběhly v režii Státní bezpečnosti a které přispěly k únorové vládní krizi, patří tzv. krčmaňská aféra a tzv. mostecká aféra. Největšího úspěchu dosáhli policejní provokatéři v případě krize na Slovensku. Komunistům se v tomto sporu sice nepodařilo prosadit všechny své požadavky, nicméně dosáhli toho, že v nově ustaveném Sboru pověřenců nedisponovala již žádná strana většinou. Slovenská krize měla ale také jiný účinek, české demokratické strany se nakonec postavily proti štěpení Demokratické strany, o které komunisté usilovali. Tento krok byl důležitý pro seskupování nekomunistických sil a zahájil proces jejich sbližování.¹¹⁶ Rozhodně tedy nemůžeme říci, že se tyto strany záměrně sdružovaly za účelem uchopení moci tak, jako je prezentováno v oficiální beletrii. Jednalo se o reakci na komunistickou ofenzívu. Ministr spravedlnosti a člen strany národně socialistické Prokop Drtina se snažil hájit nezávislost justice proti snahám KSČ ovládnout ji, zároveň požadoval prošetření nezákonných metod ministerstva vnitra a Státní bezpečnosti, čímž ohrožoval komunistické plány. Stal se proto jedním z úhlavních nepřátel nového režimu, po neúspěšné sebevraždě byl vzat do vazby a v prosinci roku 1953 odsouzen na základě vykonstruovaných obvinění k patnácti letům vězení.¹¹⁷ Není proto překvapivé, že je i v oficiální krásné literatuře vykreslen v co nejtemnějších barvách, je popisován jako vůdce reakce a organizátor státního puče. Očerňování se nevyhnul ani jeho resort: příslušníci justičního aparátu napomáhají činnosti kapitalistů, sami se dopouštějí trestných činů a vystupují proti zájmům lidu.

Shodné je rovněž vylíčení světa za hranicemi státu, který je rozdělen na dva nesmiřitelné tábory. Na jedné straně stojí kapitalistický, imperialistický Západ, jenž

---

¹¹⁴ Nejčastějšími provokacemi bylo rozbíjení veřejných schůzí jiných stran, obvykle za pomoci členů místních organizací KSČ – ti přicházeli na schůze, vyvolávali zde diskuze a posléze hádky a výtržnosti, takže shromáždění muselo být rozpuštěno. Dalším typem provokace byla falešná korespondence (okresní sekretariáty, zejména národně socialistické strany, dostávaly dopisy na dopisních papírech se známou hlavičkou jejich ústředí, s razítkem a podpisem a hlavně s podivnými informacemi nebo i pokyny, které nebyly zcela v souladu s oficiální politikou strany nebo s ústně předávanými směrnicemi) apod.

¹¹⁵ KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o únoru*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1997. S. 116-117.

¹¹⁶ KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 1997. S. 85-95.

¹¹⁷ TOTEV, Jonko. *Únor 1948, co následovalo*. [online]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/1948/1948_05.php>. [31.3.2012]

údajně plánuje vojenský útok na Československo (za použití atomových bomb) a jeho ovládnutí. Jako protiklad stojí komunistický Východ, který je v nejtěžších chvílích ČSR ochoten nezištně nabídnout pomoc (osvobození od nacistické diktatury, nabídka dodávky obilí v době sucha), zároveň ale neusiluje o vměšování do vnitřních záležitostí státu. Toto vyobrazení samozřejmě odporovalo Stalinovým skutečným plánům, neboť ten upevnění svého mocenského vlivu v Evropě dokonce zahrnul mezi důsledky války jako svůj přirozený nárok na podíl na vítězství. Těmto Stalinovým záměrům nahrávala i skutečnost, že krátce po válce byla užší spolupráci se Sovětským svazem nakloněna i velká část nekomunistických politiků¹¹⁸, včetně prezidenta Edvarda Beneše.¹¹⁹ Fakt, že SSSR nebude stát stranou a hodlá intenzivně zasahovat do vnitřních záležitostí státu, se naplno projevil v roce 1947, kdy bylo Československo jednak nuceno odvolat svou účast na jednání o Marshallově plánu, jednak se KSČ stala členem nově vzniklé organizace - Informačního byra komunistických a dělnických stran (tzv. Informbyra). Ustavující zasedání se konalo 22.-27. září 1947 v Polsku a zúčastnilo se jej devět komunistických stran. V diskuzi zde byly hodnoceny probíhající události a Československo a KSČ se staly častým předmětem kritiky (nejčastější výtkou bylo tvrzení, že KSČ klade velký důraz na parlamentní systém, a umožňuje tak politickou existenci buržoazních stran; rovněž se žádalo, aby se země jednoznačně začlenila do sovětského bloku). Tato kritika se stala impulsem pro rozhodnutí vedení KSČ přistoupit k ofenzivnější politice, která nakonec vyvrcholila únorovými událostmi a převzetím moci.¹²⁰

Další problematiku, která je v románech *Bez šéfa* a *Občan Brych* zřetelně naznačena, představuje komunistická církevní politika. Poměr státu a církve patřil k důležitým politickým otázkám poúnorového období. Komunisté usilovali o rychlé prosazení svého mocenského monopolu do všech oblastí společenského života a o ovládnutí všech institucí, církev se ale odmítala podrobit nadvládě nové moci, navíc měla pevné svazky s Vatikánem. Od počátku se proto nový režim soustředil na dva hlavní úkoly – odpoutání katolického duchovenstva od Vatikánu a jeho plné ovládnutí; výsledkem tohoto úsilí se měla stát národní církev. Z tohoto důvodu byl papež

---

¹¹⁸ KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 1997. S. 12-13.

¹¹⁹ V Sovětském svazu totiž viděl nejen záruku státní samostatnosti proti budoucí německé hrozbě, ale také jedinou velmoc schopnou prosazovat československé požadavky na mezinárodním poli – jednalo se zejména o odsun občanů německé a maďarské národnosti z Československa a o jeho územní nároky. Tento Benešův postoj byl nepochybně ovlivněn jeho osobním zklamáním z Mnichovské dohody.

¹²⁰ VEBER, Václav. *Osudové únorové dny*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. S. 111-114.

prohlášen za spojence imperialismu a nejvyšší představitel církve za nebezpečného nepřítele (tomuto pojetí odpovídá vyobrazení Svatého otce v Turkově díle, papež je zde líčen jako jeden z padouchů, jenž dodávkami zbraní a finanční pomocí podporuje návrat kapitalistů k moci). Přestože byli komunisté přesvědčeni o nevyhnutelnosti rozhodujícího konfliktu, snažili se zpočátku podřídit si duchovní prostřednictvím dohody. Když neuspěli, rozhodli se pro otevřený konflikt a v dubnu roku 1949 začalo tažení proti církvi, série bezohledných a krutých zákroků a nejrůznějších forem perzekuce. Proti komunistickému vedení, které tažení řídilo a ovládalo všechny mocenské nástroje a prostředky masového působení (včetně kultury), stála církev téměř bezbranná. Přesto komunisté svého konečného cíle nedosáhli - většinu duchovních se sice podařilo zastrašit, umlčet, politicky neutralizovat, nikoliv však získat. Na přelomu let 1952 a 1953 proto došlo ke změně strategie a mocenskopolitický boj byl vystřídán bojem proti náboženství jako světovému názoru. Jeho hlavní formou se staly ateistická propaganda a nátlak na vystupování z církví, aby se oslabil jejich „členská základna“ a vliv.¹²¹ Tato politika se následně promítá i do podoby románů. Klérus je zde líčen v nejčernějších barvách, věřící čtenář tak má společně se svými oblíbenými kladnými hrdiny dojít k přesvědčení, že jediným správným řešením je vystoupení z církve.¹²²

Hlavní dějovou linii studovaných románů tedy tvoří boj kladné, komunistické strany se stranou zápornou, s reakcí. Kladní hrdinové jsou nuceni bojovat se zlem; jejich protivníky nejsou ovšem pouze lidé porušující pravidla a zákony, jako nepřítel je v románech rovněž chápán celý svět na západ od našich hranic (jinými slovy vše, co se neshoduje s marxistickým učením). Fikční světy těchto děl mají tudíž jasně stanovený systém dobra a zla, jehož pravdivost je čtenáři podsouvána především tím, že je podávána jako něco samozřejmého. Zde je možno vidět paralelu k líčení pohádkovému.¹²³ V tomto pojetí se šťastný konec stává nevyhnutelným, dobro nakonec musí zvítězit a zlo musí být po zásluze potrestáno. V knihách tvoří jeden z prostředků, pomocí kterého je tohoto závěru dosaženo, akční výbory. Kladní hrdinové do nich s nadšením vstupují a získávají tak možnost, jak se s největšími padouchy vypořádat. Čtenář, jenž od skrz naskrz čestných postav neočekává žádné hanebné a mravně

---

¹²¹ Tato změna vytvářela novou situaci, protože postihovala všechny, i nekatolické církve.

¹²² KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1993. S. 182-183.

¹²³ BÍLKOVÁ-MIKULÁŠKOVÁ, Klára. *Cestou otevřenou : Český ideologický román socialistického realismu (1950–1955)* [online]. Dostupné z: <<http://www.sorela.cz/web/articles.aspx?id=48>>. [1.4.2012].

zpochybnitelné jednání, má tudíž nabývat dojmu, že je existence akčních výborů nezbytným krokem v boji s reakcí a že je jejich činnost nutná pro ochranu republiky. Vlastní působení akčních výborů ale takto jednoznačné ani zdaleka nebylo. Začaly vznikat bezprostředně po výzvě k jejich založení, která byla součástí projevu Klementa Gottwalda na Staroměstském náměstí 21. února 1948, a záhy se na několik týdnů staly určující politickou silou v zemi. Měly za úkol provést očistu veřejného života od odpůrců komunistické strany, s jejich pomocí KSČ prováděla čistky ve všech oborech politického, hospodářského i společenského života. Fungovaly na všech úrovních – v krajích, okresech, městech, obcích, institucích či společenských organizacích. Nevolovaly se, jmenovaly je komunistické organizace. Jejich činnost brzy přerostla úlohu politického orgánu, neboť si přisvojily funkce, které příslušely ústavním a výkonným orgánům moci. Přebíraly vedení organizací, politických stran, zakazovaly vstup do úřadů odstupujícím ministrům, propouštěly zaměstnance, dávaly pokyny k zatýkání, jmenovaly národní správy na zabavený majetek apod. Hromadná očista měla tak za následek, že ve všech orgánech moci, hospodářského řízení a společenských organizací získali většinu komunisté a jejich příznivci.¹²⁴ Existence těchto orgánů nicméně postrádala faktickou oporu v legislativě, působily zkrátka jako revoluční nástroj nové politické moci. Zastřešující roli měl plnit Ústřední akční výbor Národní fronty, jenž vznikl 23. února 1948. V jeho řadách zasedli klíčoví představitelé nového režimu, kulturu zde reprezentovali zpočátku Jan Drda a Zdeněk Hejzlar, krátce nato jej doplnili Marie Pujmanová (za Kulturní jednotu), František Götz (za Syndikát českých spisovatelů), Jiří Sládek (za Svaz československo-sovětského přátelství), František Koptán (předseda ústřední propagační komise Ústřední rady odborů), Ivan Olbracht, Marie Majerová, Emil František Burian a Jindřich Plachta. Zákon č. 213 z 21. července 1948 ukončoval očištnou roli akčních výborů a současně legalizoval všechna jejich rozhodnutí.¹²⁵

Mezi ústřední motivy románů patří problematika znárodnování průmyslu i kolektivizace. V *Bitvě* můžeme sledovat situaci, kdy uvědomělí komunisté přesvědčují rolníky o nezbytnosti společného hospodaření, ti se na tyto návrhy dívají zpočátku s nedůvěrou a obavami, nicméně po čase si uvědomují výhody tohoto systému. Toto vyobrazení, v němž zemědělci dobrovolně a s úsměvem na tváři vstupují do družstva, se

---

¹²⁴ KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o únoru*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1997. S. 370-394.

¹²⁵ KNAPÍK, Jiří. Akční výbory a kultura na prahu nové doby. *Soudobé dějiny*. Č. 3-4 (2002), roč. 9, s. 455-475.

diametrálně odlišovalo od skutečného průběhu změn v zemědělství. Opět však sloužilo komunistické propagandě, neboť kolektivizace neprobíhala podle představ komunistických funkcionářů. Tato otázka se stala ihned po únorových událostech roku 1948 jednou z priorit nového režimu. O způsobech, rychlosti a míře kolektivizace probíhala mezi nejvyššími představiteli strany diskuze, sama myšlenka ale zpochybnována nebyla. Na začátku roku 1949 byl přijat zákon o jednotném zemědělském družstvu a ihned po jeho schválení byla zahájena masivní agitační kampaň mezi rolníky. Záhy se však ukázala nechuť samostatně hospodařících rolníků vstoupit do družstev. Proto KSC přistoupila k tvrdším a násilnějším formám „přesvědčování“. Tento postup byl zaměřen zejména proti velkým sedlákům (v dobové terminologii byli označováni kulaci či vesničtí boháči). Toto nemilosrdné zacházení s kulaky mělo sloužit jako odstrašující příklad pro odmítající nebo váhající malé a střední rolníky. Rozhodnutí o tom, kdo je či není kulak¹²⁶, bylo ale zcela v rukou místních orgánů, což dávalo prostor pro zneužívání a vyřizování si osobních účtů. Zemědělci byli vystaveni různým formám nátlaku.¹²⁷ Nevybíravými metodami se v letech 1949-1950 podařilo ustavit alespoň v několika obcích každého okresu JZD nebo alespoň zřídit přípravný výbor. Celkově ale první etapa kolektivizace zemědělství skončila neslavně a jinak tomu nebylo ani s etapou druhou, vyhlášenou v roce 1952. Ta totiž nakonec vedla ke krizi československého zemědělství jako celku. V důsledku nespokojenosti s ekonomickou situací v existujících družstvech tak dokonce docházelo k masivnímu vystupování členů. Po krátké fázi útlumu byla ale od poloviny 50. let zahájena nová fáze, jejímž cílem bylo stoprocentně družstevní hospodaření na zemědělské půdě od roku 1960. Již v roce 1955 proto byla na venkově zahájena nová agitační kampaň. Zpočátku byl dokonce zvolen i liberálnější přístup k tzv. kulakům,

---

¹²⁶ Zpočátku byli za kulaky považováni držitelé více než 20 ha půdy, později tato výměra klesla na 15 ha. Mezi kulaky však mohl být zařazen i rolník s ještě menší výměrou za předpokladu, že provozoval hostinec, obchod, řeznictví či jinou živnost, zaměřil se na speciální výrobu, pro niž potřeboval námezdní síly (vinařství, chmelařství atd.) nebo třeba vlastnil speciální technická zařízení (závlahová zařízení, sušárny chmele apod.).

¹²⁷ Patřilo mezi ně například svévolné zvyšování dodávkových povinností, vyřazování neplničů dodávek z vázaného trhu nebo institut nuceného pachtu. V roce 1950 proběhl nucený výkup zemědělských strojů, který velmi negativně ovlivnil hospodaření soukromých zemědělců. Na většině usedlostí totiž pracovali především rodinní příslušníci, scházeli námezdní dělníci a po ztrátě většiny strojů bylo obdělávání větších výměr půdy pro jejich držitele poměrně obtížné. V případě zvláště zatvrzelých odpůrců združstevňování následovala osobní diskriminace i postihy rodinných příslušníků. Vyvrcholením bylo několik velkých, tzv. kulackých procesů.

kterým bylo za určitých podmínek umožněno vstoupit do družstev.¹²⁸ Zpočátku se ani tato fáze nesečkala s velkým ohlasem, proto byla provázena intenzivními přesvědčovacími akcemi.¹²⁹ Poté nastupovaly důraznější formy nátlaku. Zejména se jednalo o nátlak hospodářský, spočívající ve zvyšování už tak dosti vysokých dodávkových povinností a tvrdý postih za jejich neplnění, výměna pozemků za pozemky vzdálenější či méně úrodné apod. Využívaly byly i osobní perzekuce, kriminalizace za neplnění dodávek, obviňování ze sabotáží, vylučování dětí ze škol, nátlaky v zaměstnání, zabavování usedlostí nebo vystěhovávání. Skutečně přelomovými se staly roky 1956-1957, počty nově založených JZD narůstaly, do družstev začali v tomto období vstupovat zejména střední rolníci. V převážné většině tak ale nekonali z vlastní svobodné vůle a vnitřního přesvědčení o výhodách, ale pod politickým, společenským, ekonomickým i psychologickým tlakem. Můžeme tudíž říci, že vylíčení průběhu združstevňování v budovatelských románech neodpovídalo realitě. Násilná kolektivizace totiž znamenala radikální zásah do dosavadního modelu zemědělského hospodaření, vyžádala si velké materiální ztráty, narušila po staletí pěstovaný vztah rolníka k půdě, proměnila společenské uspořádání a hlavně tragicky poznamenala mnoho lidských osudů.¹³⁰

Velká pozornost je věnována také otázce znárodňování. Kapitalisté jsou v knihách líčeni jako chamtiví zloději, kteří bez váhání okrádají republiku i pracující lid, vyvlastnění podniků a jejich přechod pod správu státu jsou tudíž prezentovány jako jediná možná správná cesta.¹³¹ Případné ekonomické problémy, se kterými se musejí jednotlivé závody následně potýkat, pak nejsou zapříčiněny nevhodnou správou a neúčinností socialistického řízení ekonomiky, nýbrž sabotážní činností třídních nepřátel, kteří záměrně snažení komunistů narušují. Ve skutečnosti byly ekonomické problémy Československa dány zejména nevykonným centralistickým a direktivním

---

¹²⁸ Hlavním předpokladem jejich vstupu bylo to, že nebudou provádět žádné akce vůči lidově demokratickému zřízení, nebudou sabotovat práci družstevníků atd. Opravdu tak došlo k tomu, že část velkých sedláků do JZD vstoupila, někteří získali i vedoucí funkce, což se také pozitivně projevilo na hospodářských výsledcích. Jednalo se totiž většinou o zkušené hospodáře. Pokud však nastaly jakékoliv problémy, byli mezi prvními, na které se snesla kritika. Často byli potom také z družstev vylučováni, vystěhováváni z rodných obcí či jinak osobně postihováni a kriminalizováni.

¹²⁹ Do obcí pravidelně zajížděly tzv. agitační brigády, jejichž členové ve dvojicích obcházeli jednotlivé zemědělce a přesvědčovali je o výhodách společného hospodaření. S rolníky, kteří odmítali vstup, byly vedeny osobní pohovory hraničící často s hrubým nátlakem. Pořádány byly také schůze, exkurze do vybraných družstev, přednášky, besedy, promítaly se agitační filmy, do přesvědčovacích akcí se zapojoval celostátní i regionální tisk.

¹³⁰ BLAŽEK, Petr - KUBALÍK, Michal: *Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a středoevropské souvislosti*. 1. vydání. Praha: Dokořán, 2008. S. 122-135.

¹³¹ Toto platí pro oba budovatelské romány. V knize *Občan Brych* se již pochybnosti objevují.

systemem hospodářství. Nově vytvořené strukturální poměry v československém průmyslu a zaměření na těžká odvětví se postupně staly neúnosnou zátěží dalšího vývoje. Zahraniční obchod byl zcela jednostranný - z velké části se orientoval na země RVHP, především na Sovětský svaz. V důsledku těchto změn zaostával technický a technologický rozvoj, soustavně působila ekonomická nerovnováha, klesala efektivnost a konkurenceschopnost v zahraničním obchodě a rostl nevykonný a drahý byrokratický aparát.

Nedílnou součástí románů je přítomnost vlny budovatelského nadšení. Oficiální propaganda líčila dělníky jako uvědomělé a obětavé vlastence, kteří se nezištně a s nadšením vrhají do výstavby nového režimu. Ani toto vyobrazení neodpovídá zcela realitě a výjimkou nebyly dokonce ani dělnické nespokojenosti. Tyto jevy ale byly pochopitelně oficiálně utajovány a tvrdě postihovány. Za jedno z prvních vystoupení dělnictva proti komunistickému systému považujeme bouřlivé nepokoje, ke kterým došlo ve dnech 21. a 22. listopadu 1951 v Brně a jeho nejbližším okolí. Zaměstnanci průmyslových závodů jimi dávali najevo svůj nesouhlas s vládním usnesením o omezení vánočního příspěvku¹³² a jejich protesty zde přerostly ve stávkou, protivládní demonstrace a spontánní kritiku režimu. Krajský výbor KSČ s pomocí Lidových milicí tyto nepokoje postupně omezoval a rozptyloval. Po uklidnění situace došlo k vyšetřování, bylo uděleno několik stranických trestů a vyvrcholením celé události se stalo soudní líčení s údajnými organizátory¹³³ celé akce (ve skutečnosti se jednalo o záměrně sestavenou skupinu domnělých nepřátel režimu), kteří byli odsouzeni k poměrně vysokým trestům.¹³⁴ Protesty proti zvyšování norem a zhoršování pracovních podmínek se vyskytovaly na různých místech i v dalších letech. Historik Prokop Tomek uvádí, že v průběhu padesátých let lze v Československu zaznamenat na 260 dělnických stávek. Jejich cílem bylo prosazování dílčích sociálních požadavků, nikoli však zásadních politických změn. Vrcholem se staly demonstrace (největší

---

¹³² Vánoční příspěvek byl jako mimořádné doplnění pravidelné měsíční mzdy poskytován v předchozích letech všem zaměstnancům a jeho výše závisela na věku pracovníka. Nyní se však vláda rozhodla přikročit k diferenciaci v jeho poskytování. Dospěla k závěru, že vánoční příspěvek má povahu výlučně sociální, a že tudíž na něj nemají nárok všichni.

¹³³ Hlavním obžalovaným se stal JUDr. Jaroslav Rejtal (pocházel z rolnické rodiny, jeho otec byl označen za kulaku). Demonstrace jej zastihly při náhodném pobytu v Brně a Rejtal se k nim spontánně přidal. Zatčen byl hned 21. listopadu 1952 a při výslechu se netajil svým odmítavým vztahem ke komunistickému režimu. Z toho důvodu byl určen za hlavu skupiny a odsouzen k dvanácti letům vězení.

¹³⁴ PERNES, Jiří. Dělnické demonstrace v Brně v roce 1951. *Soudobé dějiny*. Č. 1 (1996), roč. 3, s. 23-41.

v Plzni) proti měnové reformě na počátku června roku 1953. Nepokoje byly násilně potlačeny a na jejich základě došlo k několika vykonstruovaným procesům.¹³⁵

V této kapitole jsme se pokusili nastínit, jakým způsobem ve vybraných beletristických dílech působila prokomunistická propaganda. Přesvědčili jsme se, že interpretace historických skutečností byla záměrně zkreslována ve prospěch nového režimu, naopak protivníci komunistů byli úmyslně očerňováni. Vykreslení událostí bylo v mnoha případech velmi vzdáleno realitě, v řadě ohledů byla skutečnost dokonce opačná, než jak ji autoři prezentovali. Téměř neuvěřitelně proto mohou na dnešního čtenáře působit slova, jež užil Svatoslav Svoboda ve své recenzi díla *Občan Brych*. V tomto hodnocení totiž na románu oceňuje mimo jiné fakt, že „pravdivě“ přibližuje okolnosti únorového převratu mladším generacím, které jej nezažily: *Tak je dlužno chápat smysl knihy, která je kromobyčejně cenná jak pro ty, kdož byli účastníky Února, tak i pro většinu nejmladších čtenářů, kteří už dneska mohou soudit o Únoru spíš jenom z toho, co jim dal. Ale jak takovými lidmi otrásl, jak je donutil rozhodnout se, o tom už mládež příliš mnoho neví. Štěstí, že se našel autor, který dokázal s takovým mistrovstvím vykreslit postavu Brychovu a vedle něho i řadu hrdinů ostatních.*¹³⁶

---

¹³⁵ TOMEK, Prokop. *Počáteční budovatelské nadšení – iluze a skutečnost*. [online]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/50/50_02_003.php>. [7.4.2012].

¹³⁶ SVOBODA, Svatoslav. *Občan Brych – svědectví o lidech v Únoru*. *Mladá fronta*. Č. 80 (1956), roč. 12, s. 5.

6 Závěr

Literární vývoj a proměny celé české kultury mají několik výrazných předělů. Za jeden z těchto mezníků můžeme označit také rok 1948, kdy se po krátkém tříletém období relativní tvůrčí svobody literatura vlivem politických událostí opět rozdělila. Zásahy státní moci do všech oblastí společenského života se pochopitelně nevyhnuly ani oblasti kultury, ne všichni autoři se ale podřídili diktátu nového režimu. Rozštěpení literatury tak postupně vedlo ke vzniku tří literárních proudů, tří větví. První okruh představovala domácí oficiální tvorba, druhým směrem se stala domácí literatura podzemní (díla samizdatová) a třetím zahraniční (díla psaná a šířená v exilu). Každý z těchto proudů si pak utvářel hranice své estetiky, obracel se k vlastnímu publiku, volil si svébytné žánry i podoby sdělení. V této bakalářské práci jsem se zaměřila na oblast tvorby oficiální. Prostřednictvím analýzy vybraných děl jsem zkoumala to, jakým způsobem komunistická kulturní politika ovlivňovala podobu literatury a jak se oficiální interpretace historických událostí (konkrétně únorového převratu) promítala do vyznění jednotlivých děl.

Rozbor tří zvolených románů mě přesvědčil o tom, že komunističtí ideologové chápali umění jako politickovýchovnou oblast, jejímž smyslem je získávat společnost pro výstavbu socialismu a přesvědčovat ji o správnosti nastoupené cesty. Takto silně zúžené pojetí umění, které bylo povinno zachovávat loajalitu vládnoucímu režimu, demonstrovat platnost pouček marxismu-leninismu, podněcovat občany k vyšším pracovním výkonům a řídit se zásadami socialistického realismu, nedávalo autorům příliš možností na vlastní tvůrčí aktivitu (pokud usilovali o oficiální vydávání). V práci jsem pozornost věnovala specifickému žánru, který tyto požadavky beze zbytku naplňoval – budovatelskému románu.

Na základě četby dvou vybraných titulů tohoto žánru – *Bitvy* Václava Řezáče a *Bez šéfa* Svatopluka Turka jsem dospěla k závěru, že tato díla byla psaná s propagandistickým a agitačním záměrem; jejich cílem bylo ukázat nezbytnost přeměny dosavadní společnosti v socialistickou a tím legitimizovat nové společenské vztahy a poměry. V obou knihách je k dosažení tohoto záměru využíváno podobných prostředků, můžeme nalézt shodné znaky v případě volby tématu i jednotlivých motivů, romány se podobají svým dějem, zápletkami, pojetím světa, charakteristikou postav či

vyprávěcími postupy. Charakteristickým rysem je černobílé vykreslení světa, v němž na jedné straně stojí čestní, pracovití a skromní komunisté, na druhé straně pak jejich chamtiví a bezcitní protivníci, kteří se při dosahování svých plánů neštítí jakéhokoli zločinu. Toto vykreslení samozřejmě neodpovídalo realitě, skutečnost byla záměrně překrucována tak, aby vyhovovala oficiálnímu výkladu událostí. Komunisté a jejich kroky jsou proto velebeni, jejich protivníci naopak co nejvíce očeňováni. K pochopení toho, jaké požadavky byly režimem na autory kladeny, mně napomohly také dobové recenze jednotlivých knih, jež jsou psány převážně v pochvalném duchu a naznačují tím, že analyzovaná díla ideologickým nárokům vyhovovala.

Určitou snahu o prolomení tohoto schematického pojetí literatury jsem identifikovala u románu *Občan Brych*, jehož autorem je Jan Otčenášek. Ústředním motivem díla již není výstavba socialistické společnosti, do středu zájmu se dostalo téma osobního rozhodování váhajícího intelektuála o tom, zda přijmout, nebo odmítnout pounorové politické uspořádání. Jednotlivé kroky komunistů již nejsou chápány tak jednoznačně jako u předcházejících dvou románů, nýbrž zde zaznívají i kritická slova k tehdejšímu poměru. Závěr pochopitelně nemohl vyznít jinak než jako souhlas s novým režimem, přesto je zřejmé, že Otčenášek tímto dílem začal narušovat úzké ideologické hranice.

Závěrečná část práce byla věnována porovnání reality a toho, jakým způsobem jsou historické události vykresleny ve vybraných beletristických dílech. Zaměřila jsem se na jednotlivá témata, která byla autory záměrně zkreslována ve prospěch nového režimu, a tím jsem se pokusila nastínit, jak se v těchto románech projevovala komunistická propaganda.

Na závěr považuji za důležité zdůraznit, že rozdělení české literatury po roce 1948 na oficiální a neoficiální nevypovídá nic o jejím charakteru a přívlastek zakázaná neznamena automaticky lepší a přívlastek povolená horší. V práci jsem se zabývala specifickým žánrem, jehož díla plně sloužila požadavkům komunistických ideologů. Všem povoleným a vydávaným autorům počátku padesátých let bylo sice společné více či méně intenzivní podřízení se diktovanému pojetí umění - socialistickému realismu, přesto jsou zde patrné rozdíly. V oblasti státem tolerované literatury nacházíme autory, kteří svou tvorbu dávali zcela záměrně do služby domněle spásné myšlenky socialismu či s fanatickou přizpůsobivostí usilovali o vlastní prospěch. Stejně tak zde ale najdeme

spisovatele, kteří podleli falešné euforii, nebo kteří ovládní strachem nevstoupili do opozice – přesto se však snažili zachovat si vlastní integritu.

Resumé

The bachelor thesis focuses on the Czech literary production in the period after the World War II. During the years 1945-1948 the prosaic tendencies were diverse, but the communist coup in February 1948 caused a radical change. The cultural ideologists determined the obligatory standard of art, the censorship was implemented. The authors were obligated to follow the principles of the socialist realism, officially sanctioned theory and method of literary composition prevalent in the Soviet Union. The primary theme of Socialist Realism was the building of socialism and classless society. In portraying this struggle, the writer could admit imperfections (mostly caused by the enemies of the new regime) but he was expected to take a positive and optimistic view of socialist society and to keep in mind its larger historical relevance. The aim of these works was education in the spirit of socialism.

The main part of this bachelor thesis deals with the analysis of socialist novels published in the first half of the 1950s in former Czechoslovakia. This part demonstrates how the literature was influenced by the communist cultural politics and how the historical events (specifically the February coup) are interpreted in the novels.

Seznam použitých zdrojů

Primární literatura

OTČENÁŠEK, Jan. *Občan Brych*. 14. vydání. Praha : Československý spisovatel, 1987.

ŘEZÁČ, Václav. *Bitva*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1972.

TUREK, Svatopluk. *Bez šéfa*. 5. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1987.

Sekundární literatura

BLAŽEK, Petr - KUBALÍK, Michal: *Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a středoevropské souvislosti*. 1. vydání. Praha: Dokořán, 2008

DOKOUPIL, Blahoslav a kol. *Slovník české prózy 1945-1994*. 1. vydání. Ostrava: Sfinga, 1994.

GALÍK, Josef a kol. *Panorama české literatury*. 1. vydání. Olomouc: Rubico, 1994.

IJEZUITOV, Andrej Nikolajevič. *Teoretické problémy socialistického realismu*. 1. vydání. Praha: Lidové noviny, 1986.

JANOŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 I*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007.

JANOŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989 II*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007.

KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 1997

KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o únoru*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1997.

KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1993.

KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura. Sovětizace české kultury 1948-1950*. 1. vydání. Praha: Libri, 2004.

LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.

MUKAŘOVSKÝ, Jan. *Stranickost ve vědě a umění*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1949.

PŘIBÁŇ, Michal (ed.). *Z dějin českého myšlení o literatuře 1 1945-1948. Antologie k Dějinám české literatury 1945-1990*. 1. vydání. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2001.

PŘIBÁŇ, Michal (ed.). *Z dějin českého myšlení o literatuře 2 1948-1958. Antologie k Dějinám české literatury 1945-1990*. 1. vydání. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2002.

RZOUNEK, Vítězslav. *Jan Otčenášek*. 1. vydání. Praha : Československý spisovatel, 1985.

SOLDÁN, Ladislav a kol. *Přehledné dějiny literatury III*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 1997.

ŠÁMAL, Petr. Jak se stát socialistickým realistou: přepracované vydání sebe sama. In: *Literatura socialistického realismu: východiska, struktury a kontexty totalitního umění*, usp. Šámal, Petr. Praha 2009, s. 43-71.

VEBER, Václav. *Osudové únorové dny*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008.

VOISINE-JECHOVÁ, Hana. *Dějiny české literatury*. 1. vydání. Jinočany: H&H, 2005.

ZANDOVÁ, Gertraude. *Totální realismus a trapná poezie. Česká neoficiální literatura 1948-1953*. 1. vydání. Brno: Host, 2002.

Periodika

HÁJEK, Jiří. Průkopnické dílo naší literatury. K románu T. Svatopluka *Bez šéfa*. *Literární noviny*. Č. 34 (1953), roč. 2, s. č. 4.

JUNGMANN, Milan. Nová kniha T. Svatopluka *Bez šéfa*. *Rudé právo*. Č. 178 (1953), roč. 33, s. 4.

KNAPÍK, Jiří. Akční výbory a kultura na prahu nové doby. *Soudobé dějiny*. Č. 3-4 (2002), roč. 9, s. 455-475.

MACÁK, Bohumír. Lidé našich dnů (J. Otčenášek: *Občan Brych*). *Host do domu*. Č. 2 (1956), roč. 3, s. 66-69.

MACÁK, Bohumír. Velký společenský román. O některých rysech Řezáčovy *Bitvy*. *Host do domu*. Č. 2 (1955), roč. 2, s. 66-69.

MACHONIN, Sergej. Občan Brych se přihlásil do předsjezdové diskuze. *Literární noviny*. Č. 1 (1956), roč. 5, s. 5-6.

MUKAŘOVSKÝ, Jan. K novému románu Václava Řezáče. *Literární noviny*. Č. 6 (1955), roč. 4, s. 6-7.

POHORSKÝ, Miloš. Za Janem Otčenáškem. *Literární měsíčník*. Č. 3 (1979), roč. 8, s. 122-123.

SVOBODA, Svatoslav. Občan Brych – svědectví o lidech v Únoru. *Mladá fronta*. Č. 80 (1956), roč. 12, s. 5.

PERNES, Jiří. Dělnické demonstrace v Brně v roce 1951. *Soudobé dějiny*. Č. 1 (1996), roč. 3, s. 23-41.

ZÍTKOVÁ, Irena. Občan Brych a zajíci. *Mladá fronta*. Č. 332 (1968), roč. 24, s. 27.

Internetové zdroje

BÍLKOVÁ-MIKULÁŠKOVÁ, Klára. *Cestou otevřenou : Český ideologický román socialistického realismu (1950–1955)* [online]. Dostupné z: <<http://www.sorela.cz/web/articles.aspx?id=48>>. [1.4.2012].

BLAŽÍČEK, Přemysl. *Jan Otčenášek*. [online]. Dostupné z: <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=833>>. [20.3.2012].

HEMELÍKOVÁ, Blanka. *T. Svatopluk*. [online]. Dostupné z: <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=869>>. [25.2.2012].

TOMEK, Prokop. *Počáteční budovatelské nadšení – iluze a skutečnost*. [online]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/50/50_02_003.php>. [7.4.2012].

TOTEV, Jonko. *Únor 1948*. [online]. Dostupné z: <<http://www.totalita.cz/1948/1948.php>>. [7.4.2012].

TOTEV, Jonko. *Únor 1948, co následovalo*. [online]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/1948/1948_05.php>. [31.3.2012].

VODEHNALOVÁ, Jana. *Modelování prostoru v českém budovatelském románu*. [online]. Dostupné z: <<http://www.sorela.cz/web/articles.aspx?id=134>>. [4.2.2012].

Přílohy

Seznam příloh:

Příloha č. I: Úryvek z projevu Edvarda Beneše proneseném na prvním sjezdu Syndikátu českých spisovatelů v březnu 1946.

Příloha č. II: Provolání kulturních činitelů *Kupředu, zpátky ni krok.*

Příloha č. III: Významní komunističtí kulturní ideologové.

Příloha č. IV: Václav Řezáč.

Příloha č. V: Svatopluk Turek.

Příloha č. VI: Jan Otčenášek.

Příloha č. I: Úryvek z projevu Edvarda Beneše proneseném na prvním sjezdu Syndikátu českých spisovatelů v březnu 1946.

(...) Naše literatura a umění, naši literáti a všichni kulturní pracovníci mají úkol v duchu našeho velikého lidského a národního odkazu záměrně a důsledně sloužit k *světové duchovní expanzi národa*. Spisovatel má být šířitelem a zprostředkovatelem našich duchovních hodnot ostatnímu světu. Jeho role je nepolitická a tím současně vysoce politická. Dělá tzv. nepolitickou politiku a tím politiku nejlepší. Nedělá práci a literaturu tendenční, vulgárně propagační, ale chce představit ostatnímu světu svůj národ v umělecké řeči a formě světové tím, že sám stojí na výši světové, a jsa na úrovni světové a přiváděje naši národní kulturu a literaturu na tuto úroveň, řeší otázky stejně národní jako světové.

Aby mohla literatura a kultura tyto úkoly zdárně plnit, musí zůstat ve svém sociálním prostředí především svobodná, tj. autonomní. Při všem svém intimním spojení s celým životem politickým, sociálním a hospodářským musí se snažit stát nad tímto životem a suverénně jej duchovně ovládat. Do svobody projevu literárních a kulturních vůbec nemůže nějakým rozhodujícím způsobem zasahovat ani žádná strana a třída, ani jiné vlivy neliterární a laické, ani přímé vlivy politické a ovšem ani stát.

(...) Že přitom literatura má své od nepaměti vybojované právo a povinnost být a zůstat nástrojem společenské kritiky, kritiky všestranné, zásadní, někdy i radikální, ale vždy především konstruktivní, rozumí se samo sebou.

Z toho všeho dále plyne, že literatura a umění je vrcholným *strážcem především neporušitelnosti lidských práv*. Nemá nikdy mlčet k tomu, aby demokracie porušovala zákon, který si sama dala. Nemá nikdy přecházet mlčením kvůli ať byrokracie, ať zvolených orgánů a demokratických institucí. Má v této funkci doslova střežit bez kompromisování každé sebemenší právo, lidu konstitucí a jinými zákony dané. Říká se, že je to úkolem tisku a takzvaného veřejného mínění. Ano, ale literatura, spisovatel, umělec má speciální poslání v národě a jednou z hlavních povinností jeho poslání je hájit vždy, všude a za všech okolností fundamentální podmínky svobody člověka. Neboť svoboda je statkem, hodnotou absolutní a může být omezována jen stejně platnou a stejně a rovně uplatňovanou svobodou člověka druhého. (...)

Převzato z: PŘIBÁŇ, Michal (ed.). *Z dějin českého myšlení o literatuře 1 1945-1948. Antologie k Dějinám české literatury 1945-1990*. 1. vydání. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2001. S. 96-107.

Příloha č. II: Provolání kulturních činitelů *Kupředu, zpátky ni krok.*

Veliké dni, v nichž se rozhoduje o osudu našeho národa i naší republiky, volají k přísné pohotovosti i odpovědnosti všechny poctivé vlastence, všechny lidi dobré vůle. V této historické chvíli se obracíme ke všem pracovníkům ducha, k celé tvořivé inteligenci národa, aby zaujala jasné místo po boku českého a slovenského lidu, jenž tak pohotově vystoupil na obranu vlasti.

Československý pracující lid, který téměř v tříletém nadšeném úsilí osvědčil své hluboké vlastenectví nesmírným pracovním vypětím a který svou dělnou láskou pomohl uzdravit jizvy války a okupace, správně rozpoznal úkladníky, kteří ohrozili náš pokojný vývoj k nové vyšší formě národní i lidské svobody. Mohutným národním pozdvižením, připomínajícím slavné květnové dny, zmařil záškodnickou práci, zabránil zmatku a rozvratu, a houfuje se v těchto dnech v novou živoucí Národní frontu, skutečnou představitelku českého a slovenského národa, ve vlastenecký tábor dělníků, zemědělců, živnostníků i pracující inteligence. Všude rostou akční výbory nové Národní fronty, v nichž se vedle politických stran a skupin spojují ke svorné spolupráci i velké celonárodní organizace, činitelé kulturní i církevní, a všichni čestní lidé bez rozdílu stran. Místo každého kulturního pracovníka, jenž není lhostejný k osudu národa, je v těchto skutečných zastupitelstvech lidu.

Z jejich svorné společné vůle vzejde nová vláda obrozené Národní fronty, která naplní budovatelský program a zajistí naši československou cestu k socialismu, na kterou jsme vykročili v revolučních květnových dnech. Upevní a prohloubí se znárodnění našeho hospodářství, půda bude po právu přiřčena těm, kdo na ní pracují a zajišťují výživu národa, rozsáhlé národní pojištění dá pokojnou životní perspektivu všem vrstvám národa, daňová reforma odlehčí nejen zemědělcům a živnostníkům, ale také příslušníkům svobodných povolání. Pětiletým plánem budou vytvořeny konkrétní předpoklady také k velkorysé podpoře kulturního rozvoje, k opravdové demokratizaci kultury, která musí prostoupit a prosvětlit život celého národa.

Úkolem nás kulturních pracovníků je přihlásit se o svůj pracovní podíl na tomto velikém národním díle, stát se opravdovým živým svědomím národa, razit nové výhledy, formovat novou mravnost, obohatit národní život přínosem nových duchovních hodnot. Staňme se také apoštoly nového slovanství, které přináší světu konkrétní lidskost, myšlenku důstojného míru a radostné dělnosti pro národní obec. Vytvořme živou spolupráci se všemi bratrskými slovanskými národy jak ve vědách, tak

v umění, vyvolejme v život mohutné proudění mezi našimi národními kulturami. Voláme vás všechny, mistry i dělníky národní kultury, abyste v této historické chvíli nezůstali stranou živé národní obce, abyste se výrazně postavili po bok pracujícího národa. Vstupujte do akčních výborů Národní fronty, pomáhejte zneškodňovat síly temna a zpátečnictví, účastněte se činně při formování pokrokových sil národa, které zajistí naši krásné zemi šťastnou a dobrou budoucnost.

Kupředu, zpátky ni krok!

Dostupné z: < <http://host.divadlo.cz/noviny/clanek.asp?id=18428>>. [15.4.2012].

Příloha č. III: Významní komunističtí kulturní ideologové.

Ladislav Štoll (1902-1981)

Ladislav Štoll byl marxistický publicista a kritik, ideologický pracovník KSČ, spoluvůrce socialistické kulturní politiky. Je autorem brožury *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii* (1950), což byl původně referát z pracovní konference Svazu československých spisovatelů z téhož roku. Následně se tato příručka stala doslova modlou socialistickorealistické kritiky, přinášela směrnice a principy socialistického realismu. Je v ní vznesen nárok, aby česká poezie nadále pracovala výhradně ve službách budovatelského programu komunistické strany: *Pro celou naši novou situaci je vůbec typické to, že tu prvek uvědomělosti hraje úlohu v dějinách nevídanou. Jako se např. hospodářský plán stává uvědomělým zákonem společenského vývoje (zatímco včera se ještě takové vývojové společenské zákony prosazovaly za zády lidí bez jejich vědomí), tak i do umělecké tvorby vstupuje živel uvědomělosti v míře, o jaké neměla umělecká tvorba minulých epoch ani tušení. To je jeden ze základních rysů odlišujících nové socialistické umění, socialistický realismus, od umění všech minulých epoch.*

Spisovatelé, umělci – inženýři lidských duší, socialističtí buditelé, bojovní humanisté, podněcovatelé mohutných citů, tužeb a myšlenek, pěvci lásek a nenávisti lidu, tvůrci nové krásy, nových půvabů, nového lidského štěstí, mají své zvláštní zbraně, jimiž pronikají tam, kam nepronikne nejlepší publicista, jimiž nejúčelněji mohou pomoci

straně i státu k převýchově milionů lidí, k výchově nové, radostné, svěží mládeže, nových socialistických pokolení.

Dostupné z: <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=576>>.
[15.4.2012].

Václav Kopecký (1897-1961)

Václav Kopecký byl přední ideolog a propagandista KSČ, tvůrce a představitel komunistické kulturní politiky 40. a 50. let. V letech 1945-1953 působil jako ministr informací, v letech 1953-1954 jako ministr kultury. Jako člen užšího stranického vedení se aktivně podílel na nezákonnostech a zvláště 50. let (mimo jiné též na přípravě vykonstruovaných soudních procesů).

Dostupné z: <http://www.nezapomente.cz/zobraz/vaclav_kopecky>,
<http://www.totalita.cz/vysvetlivky/o_kopeckyv.php>. [15.4.2012].

Zdeněk Nejedlý (1878-1962)

Zdeněk Nejedlý byl historik, hudební vědec, politický činitel. Po druhé světové válce se stal ministrem školství, věd a umění, později prezidentem Československé akademie věd. Byl člověkem inteligentním a vzdělaným, autorem mnoha odborných studií, svou činností po roce 1945 však mnohé poškodil, schvaloval procesy s inteligencí, přižívoval se na novém režimu. Svou filozofii té pravé české kultury zredukoval na některé osobnosti, ostatní přehlížel. Ti, kteří nějakým způsobem vybočovali svým dílem z plynulého vývoje, ti, kteří nabourali tradici, byli odvrženi (Dvořák, Janáček, Máchá). Naopak jako propagaci klasického dědictví české kultury využil tvorbu Aloise Jiráska a z Jiráskovy osobnosti a jeho pojetí realismu vytvořil mýtus.

Dostupné z: <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=521>>.

[15.4.2012].

Jan Drda (1915-1970)

Jan Drda byl prozaik, dramatik a novinář. Po převzetí moci komunisty zastával významné funkce v kulturním a politickém životě. V letech 1949-1956 působil jako předseda Svazu československých spisovatelů. V tomto období se podílel na praxi totalitního systému a z pozic své moci rozhodoval přímo i nepřímo o osudech mnoha spisovatelů. Prosazoval vylučování nekomunistických autorů ze svazu spisovatelů a u řady z nich též exemplární potrestání v podobě dlouholetého vězení. Své renomé obnovil až roku 1968 prohlášením namířeným proti invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa.

Dostupné z: <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=937>>.

[15.4.2012].

Gustav Bareš (1910-1979)

Gustav Bareš byl novinář, politik a stranický ideolog. V roce 1946 se stal vedoucím Kulturního a propagačního oddělení ÚV KSČ, od roku 1947 působil jako šéfredaktor časopisu *Tvorba*. Jeho *Tvorba* byla doslova popravčím orgánem české kultury. Pronásledovala řadu jejích představitelů - od Václava Černého, Jindřicha Chaloupeckého až po Konstantina Biebla a Karla Teigeho. Dokonce i Václav Kopecký byl pro Bareše velkým liberálem. Nemalý byl také Barešův podíl na přípravě politických monsterprocesů. Po sporu s Václavem Kopeckým v boji o moc byl roku 1952 za nastolování antigottwaldovské linie odvolán ze všech politických funkcí.

Dostupné z: <<http://www.libri.cz/databaze/kdo20/list.php?od=b&count=20&start=1>>.

[15.4.2012].

Příloha č. IV: Václav Řezáč.

Dostupné z: < <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=860>>.
[15.4.2012].

Příloha č. V: Svatopluk Turek.

Dostupné z: < <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=869>>.
[15.4.2012].

Příloha č. VI: Jan Otčenášek.

Dostupné z: <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=833>>.
[15.4.2012].